DOCTRINAE TEMPORUM

VERBI GRAECI ET LATINI

EXPOSITIO HISTORICA.

PARTICULA PRIMA

QUAM

FRANCISCO SPITZNERO

PHILOSOPHIAE DOCTORI GYMNASII VITEBERGENSIS RECTORI
AC PROFESSORI

DOCENDI MUNUS

QUINQUE PER LUSTRA

STRENUE GNAVITERQUE GESTUM

COLLEGARUM NOMINE

GRATULATURUS

SCRIPSIT

HERMANNUS SCHMIDT
CONRECTOR.

VITEBERGAE D. V. M. MART. A. MDCCCXXXVI.

FORMIS ORPHANOTROPHEI HALENSIS.

Quum disciplinae artium non aliter atque ipsae artes, id est naturali quodam et necessario ordine, soleant excoli, tum id quam maxime oportet cadere in perfectissimae omnium artium disciplinam, grammaticam. Quare qui scite compositurus fuisset historiam doctrinae grammaticae, is optime sine dubio putandus etiam foret explicuisse ipsam grammaticam. Hoc tamen et immensi laboris et haud vulgaris ingenii opus relinquens aliis equidem nunc satis habebo, singularem huius doctrinae locum et eum quidem, qui est de temporibus, ipsius temporis ordine, ut potero, persequi.

Temporis notionem natura insitam et quasi innatam esse verbo, omnium primos constat Platonem docuisse et Aristotelem. Plato enim in Sophista (p. 262. Bekk. p. 227.), postquam ab eo demum ostendit, qui verbum coniungat cum nomine, orationem posse effici, ita pergit: *δηλοῖ γάρ*, inquit, *ἤδη που τότε περὶ τῶν ὄντων ἢ γιγνομένων ἢ γεγονότων ἢ μελλόντων, καὶ οὐκ ὀνομάζει μόνον ἀλλὰ καὶ περαίνει συμπλέκων τὰ ῥήματα τοῖς ὀνόμασι.* Aristoteles autem in libro de interpretatione naturam nominis et verbi definiturus *Ὄνομα μὲν οὖν*, inquit, *ἐστι φωνὴ σημαντικὴ κατὰ συνθήκην ἄνευ χρόνου, ἧς μηδὲν μέρος ἐστὶ σημαντικὸν κεχωρισμένον· Ῥῆμα δέ ἐστι τὸ προσσημαῖνον χρόνον οὗ μέρος οὐδὲν σημαίνει χωρίς, καί ἐστιν ἀεὶ τῶν καθ' ἑτέρου λεγομένων σημεῖον.* A Platone igitur videmus, cur mutua tantum nominis et verbi coniunctione procreari possit oratio, afferri hanc causam, quia tum demum homo loquens ea, quae sint seu *τὰ ὄντα*, aut fieri, aut facta, aut futura esse enunciet *); ab Aristotele autem inter nomen et verbum

*) Et veteres et recentiores huius loci interpretes ex eo aliam quidem, atque ego constitui, sed falsam sine dubio efficiunt sententiam. Ficinus enim convertit eum ita: „Tunc sane declarat aliquid de his, quae sunt vel fiunt aut fuerunt aut erunt", eumque nostra aetate sequuti sunt Astius et Schleiermacherus, quorum ille quidem locum ita interpretatur: „Declarat enim iam tum aliquid de iis, quae sunt vel fiunt vel facta vel futura sunt", hic autem: denn hiedurch macht er schon etwas kund über seiendes oder werdendes oder gewordenes oder künftiges. At tum quidem Plato fecisset hospitem illum dicentem manifesto inepti

positam hanc esse differentiam, ut nomen dicat esse vocem significationis alicuius participem, verbum autem vocem, quae praeterea temporis quoque notione et praedicandi potestate instructa sit *). Utrumque igitur patet idcirco existimasse temporis notionem necessario adiunctam esse verbo, quia verbi sit, prae-

---

aliquid. Quum enim Verbum ea ipsa quae fiunt, ut modo a Platone demonstratum est, significet, qui de iis, quae fiunt, aliquid declarare diceretur, eum hic quidem patet de ipso verbo dictum fore declarare aliquid. Atqui non de verbo, sed de nomine auxilio verbi est declarandum aliquid. Sequitur, primum participium τῶν ὄντων ad nomen seu subiectum esse referendum, quod paullo ante a Platone τὸ ὂν est appellatum, tria sequentia autem ad verbum, quod quum supra sit dictum τὴν πρᾶξιν significare, hic dicitur aut fieri aliquid aut factum aut futurum esse enunciare. Vertendus igitur hic locus Ficino quidem fuisset ita: „Tunc sane enunciat ea, quae sunt, tamquam res quae aut fiunt aut factae iam aut futurae sunt"; Schleiermachero autem: denn hiedurch macht er schon kund das Seiende als werdend oder geworden oder künftig. Quae quidem interpretatio ut a sententiae veritate, ita a linguae etiam ratione tamquam unice vera commendatur. Etenim aliquid illud et „etwas", quod Ficinus et Schleierm. tamquam accusativum obiecti addendum putaverunt verbo δηλοῖ, id Plato, si hanc voluisset exprimere sententiam, additurus fuisset sine dubio ipse, ut vere additum est ab eo paullo antea (p. 261. Bekk. p. 225, 21.). — Aliquanto gravius autem quam a tribus his viris nuperrime in hoc loco explicando peccatum est a Ioanne Classenio, qui in libro de grammaticae Graecae primordiis p. 67. participia τῶν ὄντων et γινομένων non ambo, ut illi fecerunt, ad praesens tempus (cf. Plat. Parmen. p. 141. B. p. 33, 3. Longin. de sublim. c. 25.), sed alterum ὄντων ad praesens, alterum (γινομένων) ad praeteritum et quidem ad aoristum praeteriti referendum existimat. At tum certe γενομένων dicendum fuisset, quomodo Aristot. de interpret. c. 9. coniunxit τῶν ὄντων καὶ γενομένων, quamquam ne hoc quidem de aoristo sed de universo praeterito tempore accipiendum foret.

*) Non nescius sum, hunc Aristotelis quoque locum paullo aliter plerumque solere intelligi. Ammonius enim (ὑπόμνημα εἰς τὸ περὶ ἑρμηνείας Venet. 1503. p. 21.) praepositionem πρὸς in participio προσσημαῖνον spectare opinatur ad primariam illam verbi significationem, qua agendi patiendive notio contineatur eo, neque aliter eam intellexisse videtur qui praeter Ammonium est graece in hunc librum commentatus Magentenus metropolita Mytilenaeus (ibid. p. 6.), quos nostra aetate sequutus Iacobus Harrisius in libro, qui Hermes inscribitur, de praepositionis illius significatu loquutus est ita: Wollte man fragen, worauf das ausserdem (πρὸς) gehe: so lässt sich antworten, auf die Hauptbedeutung des Verbi, vermöge welcher es irgend ein bewegendes oder wirkendes Attribut ausdrückt. At si haec Aristoteli quoque fuisset primaria visa verbi significatio, non ille profecto hoc loco, quo totius verbi vis et natura aperienda erat, potuisset eam praetermittere. Spectat potius praepositio ad eam definitionis partem, quae verbo cum nomine communis est eamque ob causam non iterum hic commemoranda erat (φωνὴ σημαντικὴ κατὰ συνθήκην), id quod Aristoteles ipse testatur de arte poet. c. 21., ubi, quum ad definiendum verbum repetita sint verba φωνὴ συνθετὴ σημαντική, simpliciter additum est μετὰ χρόνου. Nimirum ponit Aristoteles omnem verbi vim in eo officio, ut praedicatum tribuatur subiecto, quod ut perficiat verbum, non opus ei videlicet est ulla agendi patiendive significatio.

dicatum tribuere subiecto, id autem, quum, quidquid tribuatur subiecto, id aliquo tamen ei tribuendum sit tempore, sine ipsius notatione aliqua temporis plane fieri non possit. Hac autem necessitate inventa, facile etiam, quot formae ad designandum tempus necessariae essent verbo, inventum est. Verbi enim non esse, singula quaeque temporis momenta, sed primarias tantum eius partes exprimere, in promtu erat, et tota igitur res vertebatur in ea quaestione, quaenam essent hae primariae et singularibus verbi formis exprimendae temporis partes. Dissolvere eam licet hoc modo. Linguas excoluit sermo. Sermocinantium autem oportet quam maxime interesse ut et sciat alter et alter significet, num ea, quae tribuuntur subiecto, nunc ipsum an prius vel postea ei conveniant. Partientur igitur ex eo ipso, quo inter sese sermocinantur, momento totam perpetuitatem temporis ita, ut et quae antea fuerunt et quae futura sunt postea opponant iis, quae nunc sunt *). Quare quae Homerus iam nobili illo Iliadis versu *ὃς ἤδη τά τ' ἐόντα τά τ' ἐσσόμενα πρό τ' ἐόντα* tria distinxerat tempora rerum, ea sex septemve saeculis postea iidem illi, quos supra nominavi, Graecorum philosophorum principes in verborum quoque formis invenerunt expressa esse. Plato enim et eo loco, quem ex Sophista excitavimus supra, verbo, inquit, *τὰ ὄντα* significari aut tamquam *γενόμενα* aut tamquam *γεγονότα* aut denique tamquam *μέλλοντα*, et in Parmenide p. 151 et 152. [B. p. 54.]: *τὸ δὲ εἶναι ἄλλο τί ἐστιν ἢ μέθεξις οὐσίας μετὰ χρόνου τοῦ παρόντος, ὥσπερ τὸ ἦν μετὰ τοῦ παρεληλυθότος καὶ αὖ τὸ ἔσται μετὰ τοῦ μέλλοντος οὐσίας κοινωνία*; Aristoteles autem eodem capite libri de interpretatione, quo definitum est verbum, *τὸ μὲν* (*ὑγιαίνει*), inquit, *τὸν παρόντα προσσημαίνει χρόνον, τὰ δὲ* (*ὑγίανε* et *ὑγιανεῖ*) *τὸν πέριξ* **).

1 *

---

*) Fr. Aug. Wolfius in praelectionibus de antiquitatis studiis (ed. a Guertlero Lips. 1831. vol. I. p. 95.) in hanc rem disserit ita: Ein auf der ersten Stufe stehendes Volk hat etwas Eigenes, dass ihm die Kenntniss der Vergangenheit eben so schwer ist, als die der Zukunft. Die Menschen interessiren sich nur für die Gegenwart. Von der Gegenwart gingen daher alle Sprachen aus und diese ist der Stamm der Worte. Quod autem Wolfius hic solis primae aetatis hominibus tamquam proprium vult tribui, id maximam quidem partem cadit in homines omnium aetatum. Praesens enim tempus quum sit id, quo cogitamus, quo agimus, quo denique vivimus, non potest non omnium temporum longe gravissimum maximique momenti videri omnibus.

**) Emendari ex hoc Aristotelis loco potest Stephanus, Dionysii Thracis interpres in Bekk. Anecdd. II. p. 889. Hic enim probaturus, tempus non solum, ut philosophi velint, praeteritum et futurum, sed etiam praesens esse *εἰ χρόνον*, inquit, *ὁρίζομεν διάστημα τῆς τοῦ κόσμου κινήσεως, ἐν ἀκαριαίῳ νοηθήσεται ὁ ἐνεστώς, περιέχων τὸν παρεληλυθότα καὶ τὸν μέλλοντα* i. e. si tempus definimus intervallum esse motus mundi, (cf. Varro de lingua Lat. lib. VI. c. 2. ed. Odofr. Muell. p. 73.) puncti instar cogitabitur praesens circumdans et praeteritum tempus et

Est autem *ὁ πέριξ χρόνος* tempus utrimque praesenti adiacens, id quod ille ipse declaravit capite quarto de categoriis §. 6. his verbis: *ὁ νῦν χρόνος συνάπτει πρὸς τὸν παρεληλυθότα καὶ πρὸς τὸν μέλλοντα* *), quae duo tempora de interpret. c. 10. eodem fere modo nominantur *οἱ ἐκτὸς χρόνοι*, tempora extra praesens posita. Praesens enim Aristoteli adeo videtur potissimum esse temporum omnium, ut ea tantum verba, quae hoc tempore instructa sunt, verborum ei nomine esse digna videantur, omnia reliqua autem non verba, sed casus verborum nominanda esse existimet **). Ratione autem, cur ita statuerit, ex reliquis eius scriptis demonstrari potest, adductum eum fuisse hacce. Tempus universum constat ex praeterito et futuro inter sese coniunctis temporibus *). Ipsa autem iunctura eorum est praesens, quo vivimus, momentum ****). Atqui quum praesens momentum omnis expers sit spatii †), ut praesens tempus inde possit eva-**

futurum. At praesens quod cogitatur tamquam punctum, quomodo id, quaeso, complecti potest dici tempora reliqua? Non igitur videtur dubium esse, quin Stephanus ad Aristotelis illam temporum denominationem spectans pro *περιέχων* scripserit *πέριξ ἔχων*, quo facto percommoda existit verborum sententia haecce: puncti instar cogitabitur praesens utrimque duo reliqua tempora habens.

*) Cf. Plat. Parm. p. 152. (B. p. 55.) *τὸν νῦν χρόνον τὸν μεταξὺ τοῦ ἦν τε καὶ ἔσται.*

**) *Τὸ ὑγιαίνει ῥῆμα . . . τὸ δὲ ὑγίανε καὶ τὸ ὑγιανεῖ οὐ ῥῆμα ἀλλὰ πτώσεις ῥήματος* de interpret. c. 2.

***) Natural. auscult. IV. 14. *τὸ μὲν γὰρ αὐτοῦ (τοῦ χρόνου,) γέγονε καὶ οὐκ ἔστι, τὸ δὲ μέλλει καὶ οὔπω ἔστι. ἐκ δὲ τούτων καὶ ὁ ἄπειρος καὶ ὁ ἀεὶ λαμβανόμενος χρόνος σύγκειται*, quae posteriora verba ab Harrisio, qui caeterum totum hunc de temporibus locum admodum diligenter et ingeniose exposuit, minus recte conversa sunt ita: „und aus diesen Theilen besteht die unbestimmte Zeit, welche immer zunimmt“ in quem errorem illum induxisse videtur latina du Vallii, cuius editione est usus, interpretatio. Hic enim neglecta priore particula *καὶ* ita locum convertit: „ex his autem partibus constat tempus infinitum et quod semper sumitur“, quum veram verborum sententiam iam dudum aperuisset Vicomercatus (Commentar. in libros Arist. de natur. ausc. Venet., 1564.) interpretando ea hoc modo: „ex quibus et infinitum et quod semper sumitur tempus constat.“ Quod autem semper sumitur tempus est quamcunque vel maiorem vel minorem eius partem complectitur quisque cogitatione sua.

****) Ibid. IV. c. 17. §. 4. *Τὸ δὲ νῦν ἐστὶ συνέχεια χρόνου· συνέχει γὰρ τὸν χρόνον τὸν παρελθόντα καὶ ἐσόμενον καὶ ὅλως πέρας χρόνου ἐστί· ἔστι γὰρ τοῦ μὲν ἀρχὴ τοῦ δὲ τελευτή*, et paullo post *τὸ δὲ νῦν πέρας ἀμφοῖν καὶ ἑνότης.*

†) Ibid. c. 14. §. 4. *Τὸ δὲ νῦν οὐ μέρος. μετρεῖ τε γὰρ τὸ μέρος καὶ συγκεῖσθαι δεῖ τὸ ὅλον ἐκ τῶν μερῶν· ὁ δὲ χρόνος οὐ δοκεῖ συγκεῖσθαι εἰς τῶν νῦν*, et c. 17. §. 7. *Φανερὸν, ὅτι οὐδὲ μόριον τὸ νῦν τοῦ χρόνου οὐδ' ἡ διαίρεσις* (intellige *μόριόν ἐστι*) *τῆς κινήσεως, ὥσπερ οὐδ' αἱ στιγμαὶ τῆς γραμμῆς.* Cf. Plat. Parm. p. 156. (B. p. 64.), *ἡ ἐξαίφνης αὕτη φύσις ἄτοπός τις ἐγκάθηται μεταξὺ τῆς κινήσεώς τε καὶ στάσεως ἐν χρόνῳ οὐδενὶ οὖσα· καὶ εἰς ταύτην δὴ καὶ ἐκ ταύτης.*

dere *) ex utraque parte illi necesse est aliquam adiici particulam temporis **). Sequitur, tempus praesens constare semper ex praeterito et futuro inter sese momento illo connexis temporibus. Atqui haec ipsa universi erat temporis notio. Consentaneum igitur est, Aristotelem, qui temporis notionem tamquam propriam tribuerit verbo, eas tantum verborum formas, quae plena illa atque integra notione sint praeditae, pro plenis etiam et perfectis voluisse haberi verbis, eas contra, quae, quum partem tantum temporis significent, notionem illam quasi mancam et dimidiam tantum in se contineant, non ipsa verba sed casus tantum verborum censuisse nominanda esse. Neque tamen a se ipso

---

*) Momentum enim ne pro tempore quidem omnino haberi ab Aristotele, videre licet ex libro VI. de ausc. nat. c. 2., ubi ex enunciato, cuius veritas demonstrata est antea, in momento omnino nihil moveri posse, concluditur hoc alterum, id quod moveatur, moveri oportere in tempore. Quam necessarium autem sit, tenere hanc inter utramque praesentis notionem differentiam, insigni documento nobis potest Priscianus esse, qui nil curans eam, quum ter definierit praesens tempus, ter definivit aliter. Primum enim lib. VIII. c. X. §. 51. (ed. Krehl). „Praesens, inquit, tempus proprie dicitur, cuius pars praeteriit, pars futura est", deinde paullo post: „Maxima pars eius vel praeteriit vel futura est", denique ib. §. 52. „praesens tempus hoc solemus dicere, quod contineat et coniungat quasi puncto aliquo iuncturam praeteriti temporis et futuri, nulla intercisione interveniente". Scilicet postremum est momentum, primum tempus praesens, medium prorsus nihil.

**) De auscultat. natur. lib. VI. c. 2., ubi momentum praesens ita distinguitur a tempore praesenti, ut illud dicatur esse *τὸ νῦν καθ' αὐτό*, hoc *τὸ νῦν καθ' ἕτερον*, huius alterius autem, in quo *τὸ νῦν* illud praesens sit, partem esse praeteritam partem futuram, *τοῦ νῦν τὸ μέν τι γεγονὸς ἔσται τὸ δὲ μέλλον.* Plenius etiam hoc exposuit Nicephorus Blemmides his verbis, quae, quum ipsius libelli mihi non sit copia, transscribo ex Harrisio: *Ἐνεστὼς οὖν χρόνος ἐστὶν ὁ ἐφ' ἑκάτερα παρακείμενος τῷ κυρίως νῦν· χρόνος μερικὸς ἐκ παρεληλυθότος καὶ μέλλοντος συνεστὼς καὶ διὰ τὴν πρὸς τὸ κυρίως νῦν γειτνίασιν νῦν λεγόμενος καὶ αὐτός.* Duplex autem hoc *νῦν*, quo altero momentum, altero tempus significatum est praesens, distinguere fere ita solent grammatici Graeci, ut illud, quod philosophis censent relinquendum esse, nominent *χρόνον ἀκαριαῖον*, hoc, quod grammaticae volunt vindicare, *χρόνον πλατὺν* seu *πλατικόν*. Ita Choeroboscus in Bekk. Anecdd. III. p. 1280.: *ἰστέον δὲ ὅτι παρὰ τοῖς γραμματικοῖς πλατικός ἐστιν ὁ ἐνεστώς, τοῦτ' ἔστιν ἐν πλάτει, ὡς ὅταν εἴπωμεν ὅτι ὁ ἐνεστὼς ἐνιαυτὸς τοιόσδε ἐστί, παρὰ δὲ τοῖς φιλοσόφοις ἀκαριαῖός ἐστι, τοῦτ' ἔστιν ἅμα τῷ λέγεσθαι ἔχει καὶ τὸ εἶναι.* Ibid. II. p. 888 et 889. Phavor. Eclog. p. 451, 34. Et. M. p. 734, 28. Max. Planudes in Bachm. Anecdd. p. 6. Ammonius in Arist. de interpret. ad c. 3. *καί φησι, τὰ μὲν ἐπὶ τοῦ ἐνεστῶτος χρόνου λεγόμενα ῥήματα καλεῖν, ἐνεστῶτος δὲ τοῦ ἐν πλάτει δηλονότι, κατὰ γὰρ τὸν ἀκαριαῖον λεγόμενον οὔτε ποιῆσαί τι οὔτε φθέγξασθαι δυνατόν.* Non erat igitur, cur Ritschelius in prolegomenis ad Thom. Mag. p. 132. offenderetur voce *πλατὺς* a Moschopulo in definiendo tempore usurpata; *χρόνος* enim seu tempus universum, cuius supra vidimus eandem fere esse notionem atque temporis praesentis, a Moschopulo dicitur aut *πλατὺς εἶναι*, ut *ἐνιαυτός* (inter *πλατὺς* enim et *ἐνιαυτός* videtur *ὡς* excidisse vel *οἷον*) aut *ἀκαριαῖος*.

dissentire putandus est Aristoteles, si alias praeterita et futura quoque non dubitavit appellare verborum nomine, id quod fecit ille eodem libro de interpret. c. 11. his verbis: *τὸ γὰρ ἔστιν ἢ ἔσται ἢ ἦν ἢ γίνεται ἢ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα ῥήματα ἐκ τῶν κειμένων ἐστί.* Etenim est ea vulgaris grammaticorum consuetudo, ut pro verborum formis simpliciter dicant verba *). Formas autem verbi esse et *ἦν* illud et *ἔσται*, id ne Aristoteles quidem, qui *ὑγίαινε* et *ὑγιανεῖ* vocarit *ῥήματος πτώσεις*, ullo modo infitiatus est, at si quaesiveris ex eo, quaenam ex tribus his verbi formis *ἔστι*, *ἔσται* et *ἦν* prae caeteris sit digna, quae verbum appelletur, responsum accipies: *ἔστι* **).

Praesens igitur tempus Aristoteli constat ex tribus verbi temporibus fuisse primarium. Nomen autem, quo et ab illo et a Platone hoc tempus designari solet, est *ὁ παρὼν χρόνος*; neque deest tamen in prioris certe scriptis etiam alterum, quo postea plerumque utebantur grammatici, *ὁ ἐνεστὼς χρόνος*. Usus enim eo est libro IV. de auscult. natur. c. 19. §. 22., ubi adverbium *ἄρτι* dicitur poni *ἐὰν ᾖ ὁ χρόνος ἐγγὺς τοῦ ἐνεστῶτος νῦν*. Est autem haec denominatio quam maxime accommodata naturae huius temporis. Significat enim *ὁ ἐνεστὼς νῦν* et *ὁ*

---

*) Ita Apollonius Dyscolus verborum formas activas nominat *ῥήματα ἐνεργητικά* de constr. IV. 8., eorum formas imperandi *ῥήματα προστακτικά* I. 36. indicandi *ῥήματα ὁριστικά* III. 20. subiungendi *ῥήματα ὑποτακτικά* IV. 1. idemque faciunt reliqui, ut Et. M. Gud. 3. *ῥῆμα εὐκτικόν*; cf. Bekk. Anecdd. II. p. 673. Phavorin. Ecl. p. 75, 11. p. 252, 28. p. 318, 1. Neque ab hoc usu sese abstinuerunt Latini, ut Varro, qui lib. IX. de ling. Lat. §. 55—58. formas verborum perfecti et infecti temporis simpliciter appellat verba perfecta et infecta, et Priscianus II. 4, 15. ubi imperativi nominantur verba imperativa.

**) Ita sese intelligi velle Aristoteles indicavit etiam eo, quod formas *ὑγίαινε* et *ὑγιανεῖ* non *ῥήματα* negavit sed *ῥῆμα* esse i. e. eas formas, quarum alterutra prae caeteris nuncupari nomine *ῥήματος* possit. Id non attendens animum Classenius in explicandis, quae supra posuimus, Aristotelis verbis haud mediocriter videtur lapsus esse. Dicit enim ille (de primordiis gr. Gr. p. 67.): „Deinde Aristoteles c. 11. principales verbi formas enumerat: *τὸ γὰρ ἔστιν ἢ ἔσται ἢ ἦν ἢ γίγνεται ἢ ὅσα τοιαῦτα ῥήματα ἐκ τῶν κειμένων ἐστί* h. e. eiusdem naturae cum praesenti ad iudicia componenda; et paullo post haec omnia *τοὺς ἐκτὸς χρόνους* dicit, in quo nomine, ut in *τῷ πέριξ χρόνῳ* praesens tanquam primum et potissimum tempus cogitatur.“ At falsa est primum verborum *ἐκ κειμένων* explicatio, quae nullo profecto modo ex Aristotelis verbis potest effici, quare rectius illa verba ab antiquis philosophi commentatoribus de iis, quae antea ab eo de verbi natura iam posita erant, intellecta sunt; Ammonius enim *ταῦτα*, inquit, *ῥήματά ἐστι ὡς τὸν ἀποδεδομένον τοῦ ῥήματος ὁρισμὸν ἐπιδεχόμενα*, eundemque in modum Magentenus: *καὶ γὰρ καὶ ταῦτα ἐκ τοῦ ὁρισμοῦ εἰσι τοῦ ῥήματος.* Falsum praeterea est, omnes illas formas (*ἔστι*, *ἔσται*, *ἦν*) ab Aristotele dici *τοὺς ἐκτὸς χρόνους*, quum potius *οἱ ἐκτὸς χρόνοι* non aliter atque *οἱ πέριξ χρόνοι* solum praeteritum et futurum tempus contineant, praesenti autem, quod in antecedentibus, a Classenio prorsus neglectis, exemplis regnat, oppositi sint.

ἐνεστὼς χρόνος momentum et tempus in communi futuri et praeteriti termino quasi insistens seu instans, ita tamen, ut momentum illud nunquam excedat hunc terminum, tempus autem in utramque partem ab eo hoc modo pateat, ut et pro fundamento illum habeat, quo nitatur, et pro vinculo simul, quo contineatur. Romani autem quamvis Graecorum ἐνεστῶτα ad verbum expresserint instans tempus, ab alia tamen in eo, atque Graeci, cogitandi ratione profecti sunt. Instans enim manifesto iis est tempus a praesenti momento futurum proxime, inque ipsum hoc praesens momentum seu potius praesentem hominem quasi ingruens atque insistens *). Scilicet expressum in hac diversa cogitandi ratione diversum habes utriusque gentis ingenium. Graecorum enim ratio ex ipsius est rei natura, Romanorum ex vitae usu petita; illa est gentis philosophae, haec gentis ad

---

*) Hoc autem vere inter ἐνεστῶτα χρόνον et instans tempus discrimen constitutum esse, ex constanti apparet et Graecorum et Romanorum loquendi consuetudine, qua ἐνεστηκυῖα semper dicitur ea res, quae vere iam adest eo tempore, de quo quis loquitur, instans autem semper ea, quae quam proxima est illi tempori et quasi iam urget illud. Ita Herod. I. 120. σέω δ' ἐνεστεῶτος βασιλῆος, te constituto iam rege i. e. te regnante. Xen. Hist. Gr. II. 1, 5. περὶ τῶν ἐνεστηκότων πραγμάτων, de praesenti rerum statu. Dion. Halic. I. 71. κτίζουσι Ῥώμην ἔτους ἐνεστῶτος πρώτου τῆς ἑβδομῆς Ὀλυμπιάδος, inito iam primo Olympiadis septimae anno, idemque est usus aoristi secundi, ut Demosth. de cor. p. 255. R. (p. 84. Wund.) ὁ ἐνστὰς πόλεμος, quod a Reiskio in indice satis ambigue conversum instans bellum, accuratius ab H. Wolfio expressum est: quod bellum tum gerebatur. Idem p. 1466, 21. περὶ ὧν ἂν ἐνστῇ πόλεμος, propter quas res bellum erit. Dion. Halic. X, 59. Budaeus Comment. ling. Gr. p. 131. Iam vero si consideraveris loquutiones, in quibus Romani hoc utebantur instandi vocabulo, in omnibus rem videbis significari, quae non vere iam adest sed imminet tantum et ingruit. Ita Cicero Phil. XI. 10. id bellum, quod superiore die decretum erat contra Dolabellam gerendum, nominat instans bellum; idem Cat. II. 5. „Quibus ego confido impendere fatum aliquod: et poenas iam diu improbitati eorum debitas aut instare iam plane aut certe iam appropinquare" i. e. aut prope iam accedere et vestigiis quasi eorum insistere aut certe non longe abesse. Potest igitur huic verbo etiam adiici adverbium prope, ut Terent. Ad. III. 2, 5. partus instabat prope, id quod in verbo ἐνιστάναι fieri nullo pacto, si quid video, potest. — Accedit huc veterum Graecorum grammaticorum testimonium, a quibus constanter τῷ ἐνεστῶτι χρόνῳ tribuitur standi, numquam instandi seu imminendi significatio. Ita unus ex Dion. Thrac. interpretibus in Bekk. Anecdd. II. p. 888. a philosophis, inquit, nullum esse χρόνον ἐνεστῶτα, demonstrari solere ita: εἰ ὁ πόλος κινούμενος τὸν χρόνον ἀπεργάζεται, ἐν ἀκινησίᾳ δὲ οὗτος ἀεὶ καὶ ἐνίσταται οὐδέποτε, οὐκ ἔστιν ἄρα ἐνεστώς, ubi tamen et sententia et Stephani, quae paullo post sequitur, annotatio pro ἀκινησίᾳ ostendit legendum esse κινήσει. Cf. Choerob. ib. III. p. 1280. Quod igitur Ursinus in institt. ling. L. I. p. 535. contendit, instans tempus dici, quia stet, consistat in se sive in praesenti momento, id patet in Graecorum quidem ἐνεστῶτα, non vero in Latinorum cadere instans tempus, neque est igitur dubium, quin Marcianus Capella magis ea, quam animo impressam habebat, praesentis notione, quam ipsius vocis instans significatione ductus, tempus praesens, ut idem ille Ursinus commemorat, nominaverit exstans.

agendum promptae ac strenuae. Etenim tempus praesens est id, quo vivitur, tempus. Quum autem ex duabus universi temporis partibus viderimus alteram iam praeteriisse, alteram demum instare nobis atque accedere, hanc posteriorem autem pateat vitam quasi nobis et agendi potestatem porrigere, eam ipsam Romani pro vere habuerunt praesenti et eius naturam expressam etiam voluerunt in eo, quod imponebant praesenti tempori, nomine. Usus autem hoc nomine est ex iis, qui ad nostram memoriam manserunt scriptoribus Latinis primus, quod sciam, Lucretius Carus, qui libro I. de rerum nat. v. 460 — 463. haec ait:

Tempus item per se non est, sed rebus ab ipsis
Consequitur sensus, transactum quid sit in aevo,
Tum quae res instet, quid porro deinde sequatur,

ubi postrema verba „quid porro deinde sequatur" satis luculenter ostendunt, eas etiam res, quae instare dicuntur, praesenti momento, quamquam proxime, cogitari succedentes. Post Lucretium Cicero et alias saepe et libro primo de inventione c. 26. id nomen usurpavit de praesentibus rebus his verbis: „In tempore et quae praeterierunt considerantur; et item quae instent in praesentia et quum maxime fiant *), et quae consequantur". Inde arripuerunt grammatici, ex quibus frequentissime eo utuntur Sosipater Charisius et Diomedes, rarius Priscianus, nunquam fere reliqui. Ut enim Graeci grammatici non prorsus repudiabant appellationem praesentis ὁ παρὼν χρόνος, sic Latinis praeter instans tempus semper in usu manebat nomen praesens tempus. Differre autem universa haec nomina inter sese videntur ita, ut ἐνεστώς pertineat ad id, quo vivitur, momentum, παρών, instans et praesens ad eum, qui in mo-

*) Est haec scriptura solius codicis Turicensis, quae praeferenda mihi videtur et ei, quam Orellius ex coniectura dedit et quae quum maxime et ei, quam plerique codices ferunt et quae maxime. Relativum enim si admittitur, tempus praesens accipiendum est a Cicerone divisum esse in duas partes, quarum altera sit tempus praesenti quam proximum, altera praesens ipsum seu, ut Victorinus scholiasta ait, altera praesens, altera magis praesens. Ita autem quominus statuamus, totius huius loci nos prohibet ratio, qua tempora primaria diserte ita disiunguntur a secundariis, ut primum ponantur illa, deinde adiungantur reliqua. Quare si dividere voluisset Cicero praesens tempus, ut in praeterito et futuro, sic hic quoque primum sine dubio nominaturus fuisset universum illud, deinde addidisset partes eius. Eiiciendum igitur est relativum, quo facto ambabus loquutionibus quae instent in praesentia et quum maxime fiant simpliciter res significabuntur, quae geruntur praesenti tempore, posterior autem putanda erit adiecta idcirco, quia proclive erat Romanis, instantes res intelligere de futuris rebus. Caeterum confirmatur haec scriptura Victorini etiam scholiastae testimonio, cui quidem eo plus videtur tribuendum esse, quo magis illa altera scriptura favisset ei, quam ille in verbis Ciceronis inesse opinatur, sententiae.

momento illo vivit, hominem, tria autem haec posteriora inter se ipsa rursus ita, ut *ὁ παρὼν χρόνος* simpliciter designet id tempus, quod adest homini et eum quasi comitatur, praesens autem quod coram ei adest et oculis quasi ab eo adspicitur *), instans denique quod ex adverso eum urget et infestis quasi signis occurrit ei.

---

*) Senserunt id et Isidorus in Origg. X, 207., qui etsi originem vocis praesens perverse deduxit a sentiendi verbo, vim tamen eius optime aperuit his verbis: „Praesens dictum quod sit prae sensibus i. e. coram oculis, qui sensus sunt corporis", et I. C. Scaliger, qui (de causs. ling. Lat. c. 113.) praesens dicit esse prae i. e. ante oculos. Habet igitur hoc vocabulum eam vim, ut augere etiam possit significationem verborum adesse et instare, ut Terent. Ad. III. 4, 19. praesens ades, et Liv. II. 48. bella praesentia instabant. Quae quum ita sint, iniuriam videtur Latinae linguae fecisse Wexius in annotatione ad Sophoclis Antigonam (v. 806.), quae quum plura contineat, quae minus recte videntur disputata esse, transscribetur á me huc integra: „Quod enim nos dicimus praesens, id rectius et verius Graeci dicunt *τὸ ἐνεστώς* (et sic h. l. *τὸ ἔπειτα*) i. e. id quod proxime sequitur tempus praesens, quoniam quod vere et iure praesens dici possit, fere non est, quippe quod eodem temporis articulo, quo cogitatur,. exactum est, in eiusque locum id succedit, quod proxime consequitur, *τὸ ἐνεστώς* (*τὸ ἔπειτα*). Hinc grammatici Graeci tempus praesens rite *τὸ ἐνεστώς* et *τὸ ἐνιστάμενον* nuncupant." Hactenus Wexius. At primum non facile est intellectu, cur Graeci, si tempus praesens nuncupassent nomine eius temporis, quod proxime succedit praesenti, cur igitur idcirco putandi essent verius et rectius in hac re egisse iis, qui id quod est praesens non dubitarunt etiam nominare praesens. Verum enim nomen impositum videlicet ei erit, quod, quale est, non quale videtur esse, designatum est. Deinde quam Wexius voluit fuisse causam, cur Graeci praesentis appellationem mutuati sint a tempore, quod proxime sequatur praesens, ea non potest profecto haberi pro causa. Praesens enim, ut supra demonstravimus, aut tamquam punctum cogitatur aut tamquam tempus. Illud est philosophorum, hoc vitae communis et vulgi. Philosophi autem adeo non curant, nam punctum illud eo, quo loquantur seu cogitent tempore, vere etiam sit, an aliud iam in eius locum successerit, ut omnem omnino temporis notionem quam maxime ab eo removeant et nunquam vere exstare illud contendant. Vulgi autem praesens quum in latitudinem quandam pateat, in eo apparet quaeri omnino non posse, cur non fugax illud momentum praesens, sed potius, cur non id, quod proxime ab eo praeteriit, vel potius, cur non, quod utrimque ei adiacet tempus, tamquam praesens tempus a vulgo illo significatum sit. Deinde ne verum quidem esse, voce *ἐνεστώς* designari id tempus, quod proxime sequatur praesentis momentum, apertum, credo, ex iis est, quae de vera huius vocis significatione disputata a nobis sunt antea. Hanc ipsam autem si contenderis, cum ea, quam modo exposuimus, vocis praesens notione, ad rei quidem veritatem neutram invenies cedere alteri — utraque enim significatur tempus, quod una est cum eo, quo maxime vivimus, momento — ad sentiendi autem vim et alacritatem aliquanto felicius etiam a Romanis inventum esse praesens, quam *τὸν ἐνεστῶτα χρόνον* a Graecis. Quam denique Wexius cum *ἐνεστώς* contendit particulam *ἔπειτα*, ea tantum abest, ut possit tempus praesens significare, ut haec ipsa ab iis soleat opponi huic tempori, ut Plat. Phaedon. 67. C. *ἐν τῷ νῦν παρόντι καὶ ἐν τῷ ἔπειτα.* Thuc. II. 41. *τοῖς τε νῦν καὶ τοῖς ἔπειτα θαυμασθησόμεθα.* Plat. Parm. p. 141., ubi tria

Praeteritum autem tempus a Graecis grammaticis plerumque nominatur *ὁ παρῳχημένος χρόνος* (posterioris aetatis scriptores, ut S u i d a s s. v. *χρόνος* utuntur etiam activo *παρῳχηκώς*), saepe *ὁ παρεληλυθώς*, raro *ὁ παρελθών*, rarissime *ὁ παρήκων*, qua tamen postrema appellatione hoc tempus iam ab Aristotele est insignitum lib. IV. de auscult. natur. c. 19. §. 20. c. 20. §. 1. et lib. VI. c. 2. §. 2. *). Cui quidem copiae Latini non habent nisi unum quod opponere possint, p r a e t e r i t u m. Concinunt autem inter sese haec nomina ita, ut in omnibus tempus praeteriisse cogitandum sit hominem **). Futurum denique tempus singulari tantum in utraque lingua notatum est nomine; Graeci enim id appellant *τ ὸ ν μ έ λ λ ο ν τ α* i. e. id tempus, quod, ut praesens sit aliquando, iam nunc destinatum est, Romani f u t u r u m i. e. ex quo fiet seu gignetur aliquando praesens tempus.

Inventis autem his tribus, quae verborum formis exprimuntur, temporibus haec *tota doctrina alicui exhausta iam* possit et absoluta videri. Quum enim singulas horum temporum partes indicare manifesto non verbi sit, sed peculiarium, quae hunc in finem inventa sunt, vocabulorum officium, quaenam, quis dixerit, praeter universam illam poterit reliqua esse eiusmodi notatio temporum, quae solis verborum formis debeat exprimi? Enimvero nulla foret, si verba ea una, cuius adhuc nos rationem habuimus, constarent notione, id est si sola constarent copula. At eiusmodi verbum in singulis linguis non exstat nisi unum idque in Graeca quidem lingua est *εἶναι*, in Latina e s s e, quorum utrumque eam ipsam ob causam, quia sola illa copulandi vi praeditum est, non amplius

---

habes tempora ita significata: *τό ποτε γεγονός*, *τὸ ἔπειτα μέλλον* et *τὸ νῦν παρόν*; et ibid. p. 55. ubi praeterito oppositum est futurum hoc modo: *ἐκ τοῦ ποτε εἰς τὸ ἔπειτα*. Quapropter in explicando Sophocleo illo loco, ad quem Wexii annotatio pertinet, acquiescendum puto esse in interpretatione scholiastae eius, qui et *τὸ ἔπειτα* et *τὸ μέλλον* intellexit de tempore futuro, ita tamen, ut illud sit futurum a praesenti tempore prope, hoc aliquanto longius remotum.

*) Ex grammaticis invenio hoc nomen ab uno T h e o d o r o G a z a, qui tamen in aliis etiam rebus ex Aristotele pendet, usurpatum esse. Hic enim ut p. 290. (Bas. 1541.) temporis definitionem protulit eam quam Aristoteles constituit de auscult. nat. lib. IV., ut p. 16. eiusdem Aristotelis exemplo verbi tempus nominat *πτῶσιν*, ut p. 136. adverbia secundum decem ab Aristotele inventas categorias in decem distribuenda censuit genera, ut denique familiares Aristoteli appellationes *ἐνέργεια* et *δύναμις* transtulit ad terminationes verborum aut integras (*ἀκού-σω*) aut leviter immutatas (*τύψω*), ita non est mirum, ad Aristotelem eum spectantem praeteritum tempus ter nominasse *παρήκοντα χρόνον* p. 317. 353. 367.

**) Subtilius quam verius J. C. Scaliger (de causs. l. L. p. 291.) Romanos opinatur idcirco passiva voce dixisse p r a e t e r i t u m tempus, quia tempus ipsum permaneat, nos praetereamus, illud autem praetereatur.

tres primariorum illorum temporum formas obtinet; Graeci enim habent *εἰμί*, *ἦν*, *ἔσομαι*, Latini **sum**, **eram**, **ero**; quae enim praeterea formae huic posteriori verbo plerumque adiungi solent, eas ex alia constat alius significationis radice assumptas esse *). Reliqua autem verba, quotquot inveniuntur, omnia praeter copulam copulandae etiam cum subiecto rei i. e. praedicati notionem continent. Solent igitur haec verba, utpote in quibus plena demum quasi forma et species verbi appareat, simpliciter verba nominari, quum illi priori contra aut verbo substantivo aut copulae nomen impositum sit. Etenim omnia illa in duas licet dissolvere partes, quarum alterum est verbum substantivum, alterum participium; id quod idem ille, qui una cum Platone totius huius doctrinae est inventor nominandus, Aristoteles et post eum plerique omnes docuerunt grammatici. Dicit enim ille libro V. Metaph. c. 7. *ὁσαχῶς γὰρ λέγεται* (intellige *τὰ σχήματα τῆς κατηγορίας* i. e. formae enunciationis seu verba) *τοσαυταχῶς τὸ εἶναι σημαίνει . . . . οὐδὲν γὰρ διαφέρει τὸ ἄνθρωπος ὑγιαίνων ἐστί ἢ ὁ ἄνθρωπος ὑγιαίνει ἢ ὁ ἄνθρωπος βαδίζων ἐστί ἢ τέμνων τοῦ ἄνθρωπον βαδίζειν ἢ τέμνειν, ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων.* Atqui participio illo continetur notio, quam modo esse verbi partem diximus, praedicati. Differt autem hoc praedicatorum genus, quod cum copula in unius verbi formam conflari potest ab illo, quod seiunctum semper a copula et per se ipsum est positum, ita, ut illa significent motum aliquem seu actionem, haec contra stabilitatem aliquam seu conditionem **). Hanc igitur verborum vim sentientes **Stoici**, quum pleraque eorum animadverterent pluribus, quam ad triplex illud tempus designandum necessaria erant, instructa esse temporibus, hoc idcirco docebant factum esse, ut duplex indicaretur actionis, quae verbis expressa sit, ratio. Hanc enim dicebant non posse nisi aut dum fiat aut postquam iam facta sit cogitari, eamque ob causam duo

---

*) Graecas quidem formas *εἰμί*, *ἦν*, *ἔσομαι* eiusdem stirpis vinculo inter sese coniunctas esse, id omnes, credo, concessuri sunt facile; qui autem inter Latinas formas **sum** et **erat** manifestiora negaverit, quam inter **sum** et **fui**, cognationis vestigia deprehendi posse, eum audire velim locupletem profecto huius rei auctorem, **Terentium Varronem**, cuius haec sunt verba lib. IX. de ling. Lat. c. 52. „Item male conferunt **fui**, **sum**, **ero**, quod **fui** est perfectum, cuius series sibi, ut debet, in omnibus personis et formis constat, quod est **fueram**, **fui**, **fuero**; de infectis **sum**, quod nunc dicitur, olim dicebatur **esum** et in omnibus personis constabat, quod dicebantur, **esum**, **es**, **est**: **eram**, **eras**, **erat**: **ero**, **eris**, **erit**.“ Cf. praeterea, quae docte et sobrie de verbi **esse** radicibus disputata sunt a **Struvio** in commentatione vernaculo sermone scripta de Latina declinatione et coniugatione p. 59 — 61.

) Hoc duplicis huius praedicatorum generis i. e. participii et adiectivi discrimen nemo melius exposuit T. **Augusto Bernhardio in libro praestantissimo, qui inscriptus est „Sprachlehre“ Berol. 1801.

nova, quibus haec duplex actionis species insigniretur, inducebant nomina: *παρατατικόν* et *συντελικόν* seu *τέλειον*, quorum altero significari voluerunt actionem se extendentem quasi per tempus, altero actionem post tenorem illum perductam ad finem. Servata autem haec nomina simulque Stoicis tamquam auctoribus suis vindicata sunt a duobus grammaticis, quorum alter est Stephanus, haud inscitus ille Dionysii Thracis interpres (Bekk. Anecdd. II. p. 889.), alter Priscianus. Docemur enim ab his, praesens a Stoicis distinctum fuisse tamquam *ἐνεστῶτα παρατατικόν* (*τύπτω*) et *ἐνεστῶτα συντελικόν* (*τέτυφα*), itemque praeteritum tamquam *παρῳχημένον παρατατικόν* (*ἔτυπτον*) et *παρῳχημένον συντελικόν* (*ἐτετύφειν*) *). Quum enim ut recte ait Priscianus (VIII. 8. §. 39.), quod accidit ipsis rebus, quas agimus, nomen imponere soleamus tempori, non actionem illi, sed ipsum tempus significabant aut ut extendens se propter actionem aut ut perfectum una cum actione **).

---

*) Fr. A. Wolfius in praelectt. de antiq. stud. I. p. 94. scriptionem, ait, desiderari, qua tota haec Stoicorum ratio una cum omni fragmentorum apparatu exposita sit. At nullam dum, quod sciam, Stoicorum fragmentum inventum est, quo praeter nomina illa quidquam de ratione illorum commemoratum sit. Quae enim apud Stephanum leguntur nominibus addita, ea vix credo quisquam ab ipsis Stoicis profecta fuisse opinabitur. Mentio autem illorum similiumve nominum praeterea fit ab Apoll. Dysc. lib. III. c. 24. p. 251 et p. 253., a Theodosio in Bekk. Anecdd. III. p. 1013., a Theod. Gaza p. 291. (ed. Basil. 1541.), denique a Diomede p. 28. (ed. Venet. 1508.).

**) Quum igitur primaria, quae supra constituta sunt, tempora ex agendi notione haudquaquam suspensa esse appareat, non recte intelligitur de temporibus verbi statutum esse ab iis, qui ab hac ipsa notione eorum originem existimarunt ducendam esse. Versati autem in hoc errore sunt ex veteribus quidem unus ex Dionysii interpretibus, qui (Bekk. Anecdd. II. p. 888.) *Ἀνάγκη*, inquit, *ἐστὶ τὸ ῥῆμα χρόνους ἔχειν· εἰ γὰρ τὸ ῥῆμα πρᾶγμά ἐστι, τὸ δὲ πρᾶγμα ἐνέργειαν ἢ πάθος ἐπαγγέλλεται, ἀνάγκη τὸ γινόμενον ἢ κατὰ πάθος ἢ κατ' ἐνέργειαν καὶ χρόνους ἔχειν*, et apertius etiam Theodosius a Goettlingio editus p. 143.: *ἐπεὶ τὰ ῥήματα ἐνεργείας καὶ πάθη δηλοῦσι, τὰ δὲ πάθη καὶ ἐνέργειαι ἐν χρόνῳ πάντως εἰσί, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὰ τὰ ῥήματα χρόνοι ὠνομάσθησαν*, ex recentioribus autem Harrisius in Herme p. 79. „Da nun Bewegungen und das Aufhören derselben die Zeit als ihre Begleiterin in sich schliessen, so bezeichnen Verba, wodurch jene ausgedrückt werden, auch die Zeit; nec non A. T. Bernhardi (Sprachlehre p. 192.). Et possint hi fortasse ipsius Aristotelis auctoritatem tamquam idoneum sententiae suae testimonium in auxilium vocare. Tempus enim ab eo (de auscult. nat. IV. c. 19.) mensura definitur motionis et quietis (*ἀριθμὸς* seu *μέτρον κινήσεως καὶ ἠρεμίας*). At quod recte hic docuit de tempore naturali seu de tempore ipso, id non recte transferri potest ad id tempus, quod exprimitur verbo. Motus enim et quietis mensura nominatum ab eo est tempus propterea quod et prioris celeritas et utriusque diuturnitas non potest nisi temporis ope intelligi. Id autem non cadit in verbi tempus, quo non quamdiu sed quando res facta sit, aperiundum est.

Bene igitur fundatam a Platone et Aristotele doctrinam temporum egregie videmus exstruere coepisse Stoicos. Horum tamen sagacitatem quum propter admodum exiguam in Graeco sermone exemplorum copiam fugisset, futurum quoque in *μέλλοντα παρατατικόν* et *μέλλοντα συντελικόν* distribui posse *),

---

*) Quum igitur perfecti huius futuri vim ipsis Graecis hominibus iisque in perscrutando sermone quam occupatissimis adeo videamus fuisse incognitam, ut ne exstare quidem illud omnino animadverterint, magna profecto adhibenda est cautio, ne, ubi perfectum futurum flagitare nobis videtur sententia, ibi continuo etiam in hoc mutandum censeamus, quod legitur, imperfectum. Cuius quidem rei admodum illustre exemplum habemus insigni illo loco Parmenidis (p. 141. E.), quo Plato postquam *τὸ ἕν* demonstravit omnis omnino esse temporis expers, *εἰ ἄρα*, inquit, *τὸ ἓν μηδαμῇ μηδενὸς μετέχει χρόνου, οὔ τέ ποτε γέγονεν οὔτ᾽ ἐγίγνετο οὔτ᾽ ἦν ποτέ, οὔτε νῦν γέγονεν οὔτε γίγνεται οὔτ᾽ ἔστιν, οὔτ᾽ ἔπειτα γενήσεται οὔτε γενηθήσεται οὔτ᾽ ἔσται.* Hunc enim locum etsi Schleiermacherus optime vertit: „Wenn also das Eins auf keine Weise gar keine Zeit an sich hat, so ist es weder je geworden, noch wurde es oder war es, noch ist es jetzt geworden, oder wird oder ist, noch wird es in Zukunft geworden sein oder wird werden oder wird sein" nescio tamen, an coniectura ab eo proposita *γεγενήσεται* pro *γενήσεται* ad efficiendam illam sententiam non tam utique sit necessaria, quam et illi ipsi et Heindorfio et G. Dindorfio videtur esse. Heindorfius enim „inter *γενήσεται*, inquit, et *γενηθήσεται* quid intersit non video. Vere, opinor, Schleiermacherus correxit *γεγενήσεται*", et Dindorfius in Parisina editione thesauri Steph. s. v. *γίγνομαι*: „quum non appareat, quomodo formae illae (*γενήσεται* et *γενηθήσεται*), quae significatione non magis differunt quam *ἐγενόμην* et *ἐγενήθην*, coniungi tamquam diversorum temporum notae potuerint, valde probabilis Schleiermacheri coniectura est *γεγενήσεται*." At errat Dindorfius in eo, quod duabus illis futuri formis diversa omnino putat Platonem significare voluisse tempora. Binis enim illis formis *ἐγίνετο* et *γέγονε*, *γίγνεται* et *γέγονε*, *γενήσεται* et *γενηθήσεται* singula tantum ab eo sunt tempora, at binae diversae in singulis actiones designatae. Non igitur quaeritur, num formis *γενήσεται* et *γενηθήσεται* diversa aliqua tempora, sed num diversa illa, quam Plato est indicaturus, actionis ratio potuerit exprimi. Id quod mihi quidem videtur haudquaquam negari posse. Quum enim verborum deponentium aoristi saepissime, futura nonnunquam in media quidem voce activam, in passiva autem vere passivam significationem habeant, (de qua re praeter Buttm. in gr. ampl. conferendus est praecipue Poppo in dissertatione de Graecorum verbis mediis etc. p. 25 et 26.), quidnam impedit, quominus a Platone quoque dicamus futuro *γενήσεται* vocis activae, *γενηθήσεται* autem passivae significationem tributam esse. Qualis autem sit passiva huius verbi vis, ostendere possunt plura, quae apud scriptores posterioris aetatis inveniuntur, aoristi passivi exempla. Ita Paus. VIII. 13. *σωροὶ*, inquit, *λίθων εἰσὶ διεστηκότες ἀπ᾽ ἀλλήλων· ἐγενήθησαν δὲ* (i. e. facti seu constructi sunt) *ἐν πολέμῳ πεσοῦσιν ἀνδράσιν εἰς τιμήν.*; et Diog. Laert. Emped. 64. *ὡς δὲ παρεγένετο, ἐγενήθη συμποσίαρχος* „ubi vero advenit, convivii princeps constitutus est". Quam quidem significationem si transtuleris in futurum tempus, ubi formas *γενήσεται* et *γενηθήσεται* sibi oppositas esse invenies, priorem iudicabis significare fiet (wird werden), posteriorem efficietur (wird gemacht werden). Atqui facti alicuius notionem, quam Plato manifesto exprimere voluit illo loco (wird geworden sein), multo magis inesse in posteriore quam in priore futuri forma, et sponte, credo, quisque sentiet, et luculenter confirmatur Graecorum loquendi consuetudine

lacuna ab iis relicta duobus fere seculis postea neque tum tamen a Graeco aliquo sed a Latino grammatico expleta est. Terentius Varro enim, vir in rebus grammaticis imprimis acutus, ut in universa lingua conformanda non fortunam docebat sed rationem esse dominatam, ita senas quoque temporum formas non temere ostendit a Romanis tributas verbo fuisse. Actionem enim, quae designanda sit verbo, aut infectam posse aut perfectam cogitari, utrumque autem genus esse ternis instructum temporibus. Infectae enim actionis praesens esse lego, praeteritum legebam, futurum legam; perfectae autem actionis praesens legi, praeteritum legeram, futurum legero *).

---

ea, qua ibi non raro ab iis positum est futurum infectum, ubi et nos et Latini posituri fuissemus perfectum; id quod Schaeferus nos docuit in apparatu ad Demosth. tom. I. p. 500. his verbis: „διαφθαρήσεται καὶ διαλυθήσεται Augerus vertit perdetur ac dilabetur. Rectius vertisset perditus ac dilapsus erit: est enim idem quod διαφθαρὲν καὶ διαλυθεὶς ἔσται, quod satis arguit oppositum ἤ. Sic p. 100, 13. πεισθήσεσθε est i. q. πεισθέντες ἔσεσθε“. Quae quum ita sint, γενηθήσεται quoque dissolvere licebit in γενηθὲν ἔσται, quod quum fit, non solum non desiderabitur γεγενήσεται sed γενηθήσεται erit aliquanto etiam accommodatius huius loci sententiae quam γεγενήσεται. In singulis enim temporibus a Platone notioni esse opponitur notio fieri, posterior autem rursus dupliciter dividitur ita, ut res aut fiens (sit venia verbo) dicatur aut facta. Fiens autem res cum ea, quae est, id habet commune, quod utraque aliquod temporis spatium explet, quae autem tamquam facta opponitur illis, ad eum solum, quo facta apparet, articulum temporis pertinet; alias enim haec non opponi posset ei quae est, sed ipsa, posteaquam facta esset, exstaret seu esset. Ita autem sese intelligi velle Plato ipse ostendit eo, quod de praeterito tempore non minus quam de praesenti dixit γέγονε. Exstandi enim notio, quae hac forma continetur, non pertinet nisi ad praesens tempus; ubi igitur de praeterito ea usurpatur ita, ut hoc opponatur praesenti, solam eam vim eius patet spectari posse, quae rem factam aliquo praeterito momento (ποτέ) exprimit; idemque valere oportet de futuro perfecto. Atqui quum γεγενήσεται significaturum esset id quod factum exstabit (γεγενημένον ἔσται), aptius Platonis sententiae patet esse γενηθήσεται quod factum aliquando erit (γενηθὲν ἔσται). Accedit, quod non intelligi posset, cur Plato, si γεγενήσεται dixisset, pro inaudita futuri forma γενηθήσεται non usus esset vulgari γενήσεται, qua quidem paullo post (B. p. 62.) de eadem re loquens utitur. Si autem eam ob causam de genuitate scripturae γενήσεται οὔτε γενηθήσεται dubitaveris, quia, ut antea γέγονεν, ita nunc γενηθήσεται priorem occupare debuisset locum, hunc puta a Platone idcirco mutatum esse, ut, antegresso futuro γενήσεται, eo manifestius appareret vis passiva futuri γενηθήσεται.

*) Passivae huius futuri formae apud Varronem quidem nulla fit mentio. Gellius autem de significatione eius narrat et antiquos iam iurisconsultos dubitasse et Nigidium grammaticum, qui erat Ciceronis aequalis, singularem scripsisse commentarium. Verba enim eius lib. XVII. noctium Atticarum cap. 7. leguntur haecce: „Legis veteris Atiniae verba haec sunt: QUOD. SUBREPTUM. ERIT. EIUS. REI. AETERNA. AUCTORITAS. ESTO. Quis aliud putet in hisce verbis, quam de tempore tantum futuro legem loqui? Sed Q. Scaevola patrem suum et Brutum et Manilium, viros apprime doctos, quaesisse ait dubitasseque, utrumne in post facta modo

Cf. Varr. de ling. Lat. IX. §. 32. X. §. 33. §. 47 et 48. IX. §. 96 — 100. (ed. Odofr. Muell.) *).

Haec autem Stoicorum et Varronis divisio temporum etsi prima specie naturali quadam sese commendat et quasi insinuat nobis simplicitate, accuratius

---

furta lex valeret, an etiam in antefacta, quoniam subreptum erit utrumque tempus videtur ostendere". Neque aliter de hac re statuisse videtur Nigidius ille. Gellius certe hunc quoque, ait, putasse „incertam esse temporis demonstrationem" et satis obscura oratione sua significare videri „hoc verbo non minus praeteritum tempus ostendi, quam futurum", quum tamen, ut recte perspexerat Varro, dicendum fuisset, perfectam eo ostendi actionem futuri temporis. Cf. Emman. Alvar. institt. gr. p. 24. et Gerard. Voss. de anal. III. c. 13.

*) Obscure haec ratio significata est prioribus locis, apertius postremo. Huius tamen intelligentia quum nonnullis obstructa sit difficultatibus, accuratius paullo is nobis iam considerandus erit. Varro enim responsurus iis analogiae seu rationis grammaticae reprehensoribus, qui in verbi temporibus idcirco negabant servari analogiam, quia, quum primaria verbi tempora essent legi, lego, legam, uno tantum eorum legi significaretur perfectum, duobus autem lego et legam infectum tempus, „iniuria, inquit, reprehendunt. Nam ex eodem genere et ex divisione idem verbum, quod sumptum est, per tempora traduci potest, ut discebam, disco, discam et eadem perfecti, sic didiceram, didici, didicero. Ex quo licet scire, verborum rationem constare, sed eos qui trium temporum verba pronuntiare velint, scienter id facere." Offendor autem primum verbis et ex divisione in secundo enunciato. Quum enim divisio, ut recte monuit Muellerus, intelligenda sit ea, qua verbum infectum distinguitur a perfecto, genus autem Varroni aut significet id, quod nunc nominamus modum verbi, ut §. 102., aut alterutram ipsius illius divisionis partem, ut lib. I. §. 48., si priorem significationem accipimus, verborum sententia non potest esse alia, nisi aut, idem verbum, quod declinandum sit sumptum in eodem modo eademque divisione, ut in indicativo et infecta actione disco discebam discam, per tria tempora duci seu declinari posse, aut idem, quod declinandum sumptum sit verbum, in eodem modo secundam illam divisionem per terna tempora duci posse, ut in indicativi infecta non minus quam perfecta actione disco, discebam, discam, et didici, didiceram, didicero. Atqui si illam interpretationem statuerimus, ex praepositio delenda et cum Ios. Scaligero legendum erit „ex eodem genere et divisione", sin hanc, non solum et coniunctio erit tollenda, sed pro traduci etiam scribendum terna duci. Restat altera, quam supra commemoravimus, vocis genus significatio. Huic tamen ut taceam idcirco vix posse hic locum concedi, quia paullo ante (§. 95.) sunt genera verbi separata diserte a divisionibus eius, ne tum quidem patet et coniunctionem in verborum ordine retineri posse; verba enim ex divisione tum tam arcte erunt cum antecedentibus coniungenda, ut genitivi tantum potestatem retineant nihilque aliud significent quam si dictum esset a Varrone ex eodem genere divisionis. — Non minus autem difficultatis inest in succedenti enunciato. Quum enim modo reprehenderit Varro eos, qui verbi tempora indicaturi eorum tria pronuncient illa: legi, lego, legam, et duplicem contra ostenderit distinguendam esse temporum seriem eamque tripliciter rursus in praesens, praeteritum, futurum divisam esse, mirari profecto quis poterit, quomodo iidem isti nunc tamen scienter id facere dici possint, quum potius propter inscientiam eos exspectes notatum iri. Quare facile

tamen considerata nonnullis iisque haudquaquam exiguis laborare videtur difficultatibus. Etenim facile quidem intelligitur, quomodo praeteritum tempus in perfectum possit atque in infectum distribui, at eandem hanc divisionem in praesens etiam cadere, ut *τύπτω* sit praesens infectum et *τέτυφα* praesens perfectum, id sane aliquanto difficilius est intellectu; quod enim perfectum est, id videtur etiam praeteritum esse et praesentis igitur notio nullo modo cum perfectionis notione constare posse. Sive enim ipsum tempus spectas, quum praesens viderimus duobus, quae inter sese praesenti momento coniuncta sint, temporibus constare, quorum alterum iam praeterierit, alterum instet, nil minus profecto praesentis notioni convenire apparet, quam hanc ipsam perfecti iam temporis notitiam. Sive actionem spectas in temporis spatium cadentem, quae actio praesenti momento iam dicitur perfecta esse, ea nullo pacto videtur praesenti tempori attribui posse. Quae quum ita sint, non est, cur miremur, ab iis, qui post Stoicorum aetatem tractarunt grammaticam, id quoque perfectum, quod ab his tributum erat praesenti (*τέτυφα*), vindicatum fuisse praeterito. Habebant igitur tum duo praeterita perfecta seu *παρῳχημένους συντελικούς* (*τέτυφα* et *ἐτετύφειν*). At aliquo tamen modo notiones eorum et nomina inter sese oportebat distinguerent. Quare quum praesens momentum intelligerent actionis praeteriti temporis perfectae eiusmodi finem et terminum esse, ut quae hunc excederet non amplius perfecta sed infecta nominanda sit actio, alterum quidem perfectorum illorum, cuius perfectionem videbant ad id ipsum momentum pertinere (*τέτυφα*), appellari simpliciter voluerunt *συντελικόν*, alterum autem, cuius inter perfectionem et praesens momentum aliquod semper videbant intercedere temporis spatium, *ὑπερσυντελικόν* i. e. ante constitutum perfectionis tempus iam perfectum (übervollendet). Eademque ratione ducti Romani illud simpliciter nominabant per-

---

cui in mentem venire possit, s c i e n t e r mutare in i n s c i e n t e r. Id tamen quominus faciamus, obstant ipsius verba Varronis, qui non simpliciter dixerit p r o n u n c i e n t sed p r o n u n c i a r e v e l i n t. Sententia igitur verborum sine dubio haec est: eos, qui trium temporum verba pronunciare velint, scienter id facere debere i. e. ita ut aut tria infectae, aut tria perfectae actionis pronuncient, non autem, ut reprehensores isti fecerint, utrumque genus inter sese commisceant. Habes tum sententiam simillimam ei, quae lib. I. §. 47. expressa est his verbis: „In hoc fere omnes homines peccant, quod perperam in tribus temporibus haec verba dicunt, quum proportione volunt pronunciare“ i. e. quod perperam eligunt eas verborum formas, quibus proportionis instar ordinaturi sunt tempora. Illi enim quum coniungerent l e g i, l e g o, l e g a m, Varroni instituere videbantur hanc proportionem: quam rationem l e g i habet ad l e g o, eandem l e g o habet ad l e g a m, quum instituenda potius fuisset ita: legeram: legi = legi: legero, et legebam: lego = lego: legam. Quae si recte sunt disputata, aut d e b e r e illud seu o p o r t e r e post f a c e r e excidisse, aut Varronem minus accurate loquutum esse statuendum erit.

perfectum, hoc plusquamperfectum. Quum enim ea iam res, cuius finis cadebat in praesens momentum, diceretur perfecta esse, plus etiam quam perfecta videbatur illis ea res esse, quae prorsus non attingebat illud momentum, sed tota erat in praeterito tempore posita *). Ut tamen accuratius etiam prioris perfecti cum praesenti indicaretur cognatio, Graeci nomini παρῳχημένῳ συντελικῷ addebant etiam nomen παρακείμενον et paullatim omisso illo simpliciter dicebant παρακείμενον i. e. praeteritum perfectum momento praesenti adiacens**). Igitur quam proxime quidem consentiebant hoc perfectum tempus accedere ad praesens momentum, ipsius autem praesentis nomen ei idcirco negabant concedi posse, quia attingeret quidem, non tamen excederet illud, id autem demum temporis spatium, quod ex praeterito proficiscens egrederetur illud momentum et in futurum quoque sese porrigeret, praesentis nomine quod nuncuparetur esset dignum habendum.

Nova autem illa, quae in Stoicorum locum successerant, temporum nomina inventa quidem vix dubitare licet Alexandriae fuisse: plene certe ea enumerata habemus primum in Dionysii Thracis, Aristarchi discipuli, grammatica. Significationem autem eorum fuisse non aliam, quam quae exposita modo a nobis est, ipsorum grammaticorum satis multis et luculentis confirmari potest testimoniis. Ita princeps eorum et aetate fere et certe ingenii acumine Apollonius Dyscolus (de adv. p. 534.) expositurus, quae adverbia singulis conveniant verbi temporibus ἐν παρῳχημένων, inquit, διαφοραῖς πάλιν τὰ ἐπὶ παρῳχημένου χρόνου ἐπιῤῥήματα παραλαμβανόμενα οὐχ οἷόντε διήκειν ἐπὶ ἐνεστῶτος, ὡς ἐπὶ τοῦ πάλαι ἔστιν ἐπινοῆσαι ἢ πρώην. οἷόντε μὲν γὰρ ἐπὶ τοῦ ὑπερσυντελικοῦ τοῦτο φάναι, πάλαι ἐγεγράφειν, πάλαι ἠριστήκειν, οὐ μὴν ἔτι ἐπὶ τοῦ παρακειμένου, ἐπεὶ τὸ ἅμα νοήματι ἠνυσμένον δι' αὐτοῦ νοεῖται, τὸ δὲ πάλαι ἠνυσμένης πράξεώς ἐστι παραστατικόν. Quibus ex verbis primum intelligimus, τὸν παρακείμενον ab Apollonio numeratum fuisse in praeteritis (ἐν παρῳχημένων διαφοραῖς), id quod aliis etiam locis ab eo videmus factum esse, ut paullo post τὸ παρῳχημένον τοῦ παρακειμένου καὶ τοῦ ὑπερσυντελικοῦ, de constr. p. 27, 23. p. 204, 23. p. 272, 20., ubi χρόνος παρακείμενος plane etiam pro χρόνος παρῳχημένος videtur positum esse. Deinde idem ille παρακείμενος paullo post tamen tamquam praesens tempus oppositum est praeterito; quod enim antea dictum erat ἐπὶ ἐνεστῶτος, id postea dicitur ἐπὶ τοῦ παρα-

*) Non igitur erat, cur Scaliger (de caus. ling. Lat. p. 293.) Graecos opinaretur cautius illud tempus appellasse ὑπερσυντελικόν, Latini ridiuscule plusquamperfectum. Utrique enim in eo denominando manifesto ab eadem cogitandi ratione profecti sunt. Cf. Theodos. ed. Goettl. p. 145.

*) Plenum nomen παρακείμενος συντελικός habes apud Theodosium edit. a Goettlingio p. 145.

κειμένου: nimirum praeteritum tempus vocatum est idcirco, quia res eo designetur perfecta, praesens autem, quia perfectio illa non in praeteritum aliquod, sed in praesens momentum incidat. Eodemque igitur modo explicanda erunt haec eius verba in libro III. de constr. c. 6. p. 205.: ἐντεῦθεν δὲ πειθόμεθα, ὅτι οὐ παρῳχημένου συντέλειαν σημαίνει ὁ παρακείμενος, τήν γε μὴν ἐνεστῶσαν, *) neque aliter est consequens eodem libro intelligendos esse duos locos, quibus praesens tempus, ut accuratius distinguatur a perfecto, nominatum est χρόνος κατὰ τὸν ἐνεστῶτα παρατεινόμενος p. 251, 23. **) et ἐνεστὼς παρατεινόμενος p. 253, 3. ***) Denique plus-

*) Franciscum Portum igitur patet non satis accurate haec verba in latinum sermonem convertisse ita: „hinc coniicimus τὸν παρακείμενον non significare praeteritum absolutum, sed temporis praesentis absolutionem.“ Temporis enim praesentis nulla potest absolutio esse, sed actionis tantum ex praeterito ad praesens pertinentis, quod sentiens Apollonius praeteriti absolutioni non opposuit praesentis, sed potius praesentem i. e. in praesens momentum cadentem absolutionem (ἐνεστῶσαν συντέλειαν).

**) Hoc loco nescio an I. Bekkerus nimia codicis regii A fiducia inductus scripturam librorum plerorumque omnium ταῦτα γὰρ τῷ παρῳχημένῳ ἀντίκειται non recte mutarit in τὰ γὰρ τοῦ παρῳχημένου ἀντίκειται. Quum enim Apollonius antea manifestum esse dixerit, patrem, qui exactis iam Olympiis victoriam precaretur filio, non aut futuro aut praesenti tempore expressurum esse precationem illam, otiose profecto nunc adderetur ab eo τὰ γὰρ τοῦ παρῳχημένου ἀντίκειται i. e. praeteritum enim tempus seu res praeterito tempore acta obstat, quum contra, si scripseris ταῦτα γὰρ τῷ παρῳχημένῳ ἀντίκειται haec verba aptissime non ad rem, quae per se ipsa iam patet, sed ad inusitatam praesentis appellationem explicandam a grammatico videbis addita esse. Etenim si simpliciter ille dixisset, patris illius preces neque futurum tempus neque praesens (ἐνεστῶτα) esse spectaturas, facile quis ei obiicere potuisset, παρακείμενον etiam χρόνον, cuius optativum dicatur usurpari oportere a patre illo, εἴθε νενικήκοι, aliquo tamen modo de ipsius Apollonii sententia (p. 205.) esse praesens tempus. Itaque pro simplici τοῦ ἐνεστῶτος χρόνου plenius dicit τοῦ κατὰ τὸν ἐνεστῶτα παρατεινόμενον χρόνον, tumque addit: „haec enim, futurum et praesens infectum, opposita sunt tempori praeterito,“ eodem plane modo quo in Bekk. Anecd. II. p. 533, 23. ab eo dictum est τὸ γὰρ αὔριον ἀντικείμενον τῷ παρῳχημένῳ et ibid. p. 939, 11. ab alio nescio quo τὸ αὔριον ἀντίκειται τῷ παρῳχημένῳ, significans simul, perfectum tempus (παρακείμενον), cuius perfectio tantum in praesens tempus cadat, quod ipsum autem sit praeteriti temporis, non opponi posse praeterito.

***) Posteriorem locum Portus interpretatus est ita: „κλειέσθω ἡ θύρα differt ab illo κεκλείσθω ἡ θύρα, quoniam praesentis temporis prolatio indicat praesens imperium, quod est proprium praesentis, quod tempus producitur, sed κεκλείσθω indicat id quod factum iam pridem oportuerat.“ Recte, dummodo vocem ὑπόγυιον vertisset accuratius. Haec enim vox quum et de eo dicatur quod paullo ante est factum, et de eo quod paullo post demum futurum est (Etym. m. p. 349, 12. Etym. Gud. p. 629, 51. Hesych. et Suid.), hic patet posteriori tantum significationi posse locum concedi, quae a nonnullis, ut ab auctore λέξεων ῥητορικῶν in Bekk. Anecdd. p. 213. (cf. p. 210.) et a Moeride Attic. p. 377., sola etiam tribuitur voca-

quamperfecti absolutionem longiore videmus intervallo a praesenti momento cogitari ab eo remotam eamque ob causam, cui remotioris temporis adverbium *πάλαι* tribuatur, idoneam.

Apollonium autem tamquam signiferum suum sequuti sunt reliqui. Ut ille igitur id praeteriti temporis punctum, in quod plusquamperfecti perfectio caderet, significaverat adverbio *πάλαι*, ita hi id praesens punctum, in quod perfecti (*παρακειμένου*) absolutionem putabant cadere, significabant adverbio *ἄρτι*. Etenim *ἄρτι* significat id momentum, quod quam proxime antecedit alii (Lob. ad Phryn. p. 19.). Iam quidem grammaticis *τοῦ παρακειμένου* perfectio in ipsum videbatur momentum praesens neque in id, quod ei quamvis proxime antecedit, incidere. Quum autem hoc praesens momentum cum actione procedente pateat ipsum quoque procedere, extremum autem actionis perfectae momentum ex loco sese non moveat, sed ubi actio perducta ad finem fuit, ibi necessario etiam remaneat, utrumque sequitur eo ipso tantum articulo temporis, quo actio absoluta est, idem, proximo autem statim momento diversum esse, quare, qui accuratius vult loqui, ei non nunc, sed modo actionem a se perfectam esse dicendum erit. Id igitur sentientes grammatici rationem, quam perfectum et plusquamperfectum haberent ad praesens tempus, satis apte indicabant ita, ut perfecto dicerent rem designari *ἄρτι* seu modo, plusquamperfecto *πάλαι* seu pridem i. e. ita ut inter perfectionem et praesens momentum aliquantum temporis interesset, ad finem perductam. Ita Choeroboscus in Bekk. Anecdd. III. p. 1281. *ὁ παρακείμενος ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὸ ἄρτι. τὸ γὰρ τέτυφα τὸ ἄρτι πληρωθὲν δηλοῖ. ὁ δὲ ὑπερσυντελικὸς ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὸ πάλαι. τὸ γὰρ ἐτετύφειν τὸ πάλαι πληρωθὲν δηλοῖ.* ibid. II. p. 891. unus ex interpretibus Dionysii Thracis: *ὁ παρακείμενος καὶ ὁ ὑπερσυντελικὸς ὁρίζουσι ἀμφότεροι τὸ πότε, ὁ μὲν τῷ ἄρτι, ὁ δὲ τῷ πάλαι.* Theodorus Gaza lib. IV. p. 291. (Basil. 1541.) *ὁ παρακείμενος τὸ παρεληλυθὸς ἄρτι, ὁ δὲ ὑπερσυντελικὸς τὸ παρεληλυθὸς πάλαι.* Causam simul denominationis *παρακείμενος* addiderunt Maximus Planudes in Bachm. Anecdd. II. 6. *παρακείμενός ἐστιν, ὅταν περὶ τοῦ ἄρτι παρεληλυθότος χρόνου λέγω, τί πεποίηκα κατ᾽ αὐτόν. ὡς ὅταν ἄρτι πεπαυμένος τοῦ γράφειν καὶ ἐρωτηθεὶς, τί ἄρτι πεποίηκα, εἴπω, ὅτι γέγραφα. Καλῶς ἄρα καὶ παρακείμενος λέγεται· ὁ γὰρ ἄρτι παρελθὼν χρόνος παράκειται πάντως τῷ ἐνεστῶτι καὶ ἐγγύς ἐστι τούτου.* Stephanus in

bulo illi. Sententia igitur Apollonii videtur haec esse: Imperativus praesentis indicat imperium paullo post praes. momentum exsequendum; praesentis enim quum proprium sit, ex praeterito sese extendere (*παρατείνεσθαι*) in futurum, id imperii tempus quod succedit illi momento, praesentis forma poterit exprimi, perfectum autem tempus quum attingat, non migret illud momentum, eo quidem ita tantum sequitur imperium aliquod posse exprimi, ut rem iussam tunc ipsum, quum iubemus, postulemus etiam iam perfectam esse.

Bekk. Anecdd. II. p. 889. *ὁ δὲ παρακείμενος νοεῖται ἀπὸ τοῦ παρακεῖσθαι καὶ ἐγγὺς εἶναι τοῦ ἐνεστῶτος.* **Theodosius ed. a Goettl. p. 145.** *εἰ δὲ τελειώσω μου τὴν ἐνέργειαν, ἔστι δὲ τὸ τέλος αὐτῆς προσεχὲς καὶ νῦν ἀκμὴν τελειωθὲν καὶ παρακείμενον ἐγγύς, ὁ τοιοῦτος χρόνος παρακείμενος ὀνομάζεται· ὅταν γὰρ λέγω γέγραφα, τοῦτο λέγω, ὅτι νῦν ἐπαυσάμην τοῦ γράφειν· διὰ τοῦτο καὶ ὁ τοιοῦτος χρόνος ὁ παρακείμενος συντελικὸς ὀνομάζεται ὡς σύνεγγυς τελεσθείς,* **iamque alteri etiam perfecto tempori cur nomen** *ὑπερσυντελικός* **sit inditum, exponitur ab eo his verbis:** *ὅταν δὲ μετὰ τὸ τελειῶσαί με τὴν ἐνέργειαν διέλθῃ καιρός, ὁ τοιοῦτος χρόνος ὑπερσυντελικὸς ὀνομάζεται· ἐὰν γὰρ ὁ νῦν τελειωθεὶς καὶ παρακειμένην ἔχων τὴν συμπλήρωσιν συντελικὸς ὀνομάζεται, πάντως ὁ πορρωτέρω τούτου καὶ ὑπὲρ τούτου κείμενος ὑπερσυντελικὸς δικαίως κληθήσεται.* **Alii paullo inscitius** *πάλαι* **illud de temporis puncto intelligunt, quod non omnino aliquo, sed longo etiam intervallo a praesenti momento remotum sit. Ita Moschopulus in erotematis apud Ritschel. in prolegg. ad Thom. Mag. p. CXXXII.** *ὑπερσυντελικὸς ὁ ἀπὸ πολλοῦ πληρωθείς.* **Idque praecipue fecerunt Latini grammatici, ut Diomedes lib. I. p. 20. (ed. Venet. 1508.): „Hoc unum a praeterito perfecto distat praeteritum plusquamperfectum, quod superioris temporis recens videri potest actus, sequentis longa interpositione." *) Sosipater Charisius lib. II. p. 174. (ed. Basil. 1551.) et Martianus Capella p. 99. (Lugd. Bat. p. 1539.), quorum ab altero perfectum nominatur differentia seu species praeteriti oblitterata, ab altero recordativa: scilicet res eo expressae adeo iis videbantur a praesenti momento remotae esse, ut oblitteratae fere essent neque memoria earum nisi recordatione quadam a nobis repeti posset. Servius Honoratus (interpret. in secundam Donati editionem Mediol. 1510. fol. LXXXVI.): „Praeteritum perfectum, quod completum est paullo ante, ut legi, praeteritum plusquamperfectum, quod completum est olim, ut legeram." Priscianus lib. VIII. c. 8. §. 39. (ed. Krehl.): „Nihil certius ad notitiam nostram potest venire, quam gesta per diversum temporis spatium praeteriti. Facile enim dignoscitur, utrum multo ante an nuper facta sint" et c. 10. §. 53. „Ex praeterito perfecto nascitur praeteritum plusquamperfectum, si inveteraverit res a nobis perfecta. Mox enim scripto versu, recenti adhuc perfectione, dico scripsi: sin dudum sit perfectum, incipit transire in plusquamperfectum." Hinc factum est, ut plusquamperfecto nonnullis significari videretur ipsius perfecti temporis perfectio. Ita**

---

*) Mireris tamen, in Diomede quoque aliquod Stoico-Varronianae rationis temporum reperiri vestigium; quum enim alias semper perfectum ab eo, ut ab omnibus illius aetatis grammaticis, vocatum sit tempus praeteritum perfectum, semel tamen (p. 28.) nominatur tempus praesens perfectum.

Moschopulus in methodo artis grammaticae Graecae (Basil. ex offic. Walder. 1540.) p. 13. hanc profert definitionem illorum temporum: *Τί ἐστι παρακείμενος; ὁ τὴν ἐνέργειαν ἢ τὸ πάθος ἔχων παρακείμενα τῷ ἐνεστῶτι. Τί ἐστιν ὑπερσυντελικός; παρακείμενος πεπληρωμένος*, et **Theodorus Gaza** loco supra excitato *ὁ παρακείμενος*, inquit, *τὸ παρεληλυθὸς ἄρτι καὶ ἐντελὲς τοῦ ἐνεστῶτος.* *) *ὁ δὲ ὑπερσυντελικὸς τὸ παρεληλυθὸς πάλαι καὶ ἐντελὲς τοῦ παρακειμένου.*

Constituta autem ita, ut modo demonstravimus, perfectae rei notio, a futuro quidem tempore non potuit non existimari quam alienissima. Terminum enim perfectae actionis dicebant praesens momentum, futurum autem non capit initium nisi post illum terminum. Graecorum igitur grammatici quum nonnulla verborum animadverterent praeter propriam et vulgarem habere aliam quoque eamque cum perfecto (*παρακειμένῳ*) cognatam futuri formam, huius perfectionem colligebant debere in futuro tempore eodem modo adiacere praesenti momento, quo perfectum ei adiaceret in praeterito. Quare utramque futuri formam inter sese distinguere coeperunt ita, ut altera rem significari paullo post, altera aut omnino post aut multo etiam post futuram contenderent. Posteriorem igitur simpliciter nominabant *τὸν μέλλοντα*, priorem autem *μετ᾽ ὀλίγον μέλλοντα*. Ita **Choeroboscus** in Bekk. Anecdd. III. p. 1281. *τὰ μέλλοντα ἢ μετ᾽ ὀλίγον μέλλουσι γενέσθαι ἢ μετὰ πολύ. ἀλλ᾽ ἐπειδὴ τὰ μέλλοντα ἄγνωστά εἰσι, τὰ δὲ ἄγνωστα οὐ δύναται ἅτε δὴ ἀγνοούμενα διαίρεσιν ἐπιδέξασθαι, διὰ τοῦτο οὐκ ἐπιδέχεται διαίρεσιν ὁ μέλλων, ὅμως δὲ αὐτὸν διεῖλον οἱ Ἀθηναῖοι εἰς μέλλοντα καὶ μετ᾽ ὀλίγον μέλλοντα.* **Stephanus** ib. II. p. 892. *τῷ δὲ μέλλοντι διασάφησις τοῦ ποσοῦ τῆς μελλήσεως ὁ παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς μετ᾽ ὀλίγον μέλλων.* **Maximus Planudes** in Bachm. Anecdd. p. 7. *Μετ᾽ ὀλίγον μέλλων ἐστίν, ὅταν περὶ τοῦ ὅσου οὔπω μέλλοντος χρόνου, τί κατ᾽ αὐτὸν ἤτοι*

---

*) Quod Apollonius igitur loco supra (p. 18.) excitato prudenter nominarat *συντέλειαν ἐνεστῶσαν*, id a Theodoro perverse vocatur *ἐντελὲς τοῦ ἐνεστῶτος*. Quaerenti autem, quidnam Theodorus hoc *ἐντελὲς τοῦ ἐνεστῶτος* intelligi velit et quomodo hoc tempus ab eo et praeteritum simul possit et praesens nominari, responsum suppeditabit Priscianus his verbis: „Ex praesenti nascitur praeteritum imperfectum, cum non ad finem perferimus in praesenti id quod coepimus. Si incipiam in praesenti versum scribere et imperfectum relinquam, tunc utor praeterito imperfecto, dicens scribebam versum. Ex eodem, id est praesenti nascitur etiam perfectum. Si enim ad finem perveniat praesens incoeptum, statim utimur praeterito perfecto: continuo enim scripto ad finem versu, dico scripsi versum.“ Scilicet confundentes illi rem, quae tempore agitur, cum tempore ipso, quia res, quae praesenti tempore fit, praesenti etiam momento aliquando dici poterit perfecta esse, ipsum praesens tempus putabant perfectionis alicuius particeps esse. Miror autem, Ramshornium Prisciani illa definitione perfecti in grammatica sua (ed. alt. p. 588.) ita fuisse usum, quasi vera inde huius temporis vis et natura cognosci possit.

ποιήσω ἢ πείσομαι, λέγω. *) **Theodosius ed. a Goettl. p. 148.** *Εἰ μὲν μέλλω τι ποιῆσαι μετὰ καιρὸν ἱκανόν, οὗτος ὁ χρόνος ὁ μέλλων ἁπλῶς καλεῖται· εἰ δὲ μέλλω τι ποιῆσαι ἢ παθεῖν μετ' ὀλίγον τινὰ καὶ στενὸν καιρόν, ὁ τοιοῦτος χρόνος μετ' ὀλίγον μέλλων καλεῖται· ὅταν γὰρ εἴπω τετύψομαι, τότε ἐδήλωσα, ὅτι μετ' ὀλίγον μέλλει ἀποβῆναι ἡ τύψις. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκ τοῦ παθητικοῦ παρακειμένου κανονίζεται ὁ τοιοῦτος χρόνος, διότι ὥςπερ ἐκεῖνος παρακειμένην ἔχει τὴν πλήρωσιν ἐγγύς, οὕτω καὶ οὗτος ἔχει τὸ μέλλον ἐγγὺς παρακείμενον.* **Etym. M. p. 507, 50. ubi** *ὁ μέλλων* **dicitur infinitus esse (cf. Prisc. VIII. 8, 38.), id est libere per totum futurum tempus vagari posse,** *ὁ μετ' ὀλίγον μέλλων* **autem** *ὡρισμένος* **i. e. terminatus seu finitus esse praesenti momento.** **) **Macrobius de differ. et societ. Graeci Latinique verbi p. 722. (ed. Zeun.) „Nec ab re erat, paullo post futurum ex paullo ante transacto tempore procreari.“** ***) **In Latina autem lingua quum pleraeque futuri huius formae congruant cum formis perfecti coniunctivi, grammatici futurum quoque illud coeperunt adscribere huic modo et nominare futurum subiunctivi (cf. Probus ed. Lindem. p. 69., Diomedes fol. XIII., Sosipater Charisius p. 177 — 184., Priscianus VIII. 10, 55.), unde singularis illa et plane mira exorta est opinio, qua Latinam linguam contenderent nil habere, quod cum Graecorum paullo post futuro comparari posset. Ita Priscianus VIII. 8, 38. „Graeci, inquit, futurum quoque diviserunt in quibusdam verbis, in futurum infinitum, ut** *τύψομαι*, **et paullo post futurum, quod et Atticum dicunt,** *τετύψομαι*. **Melius ta-**

---

*) Sequuntur deinde haec verba: *Ποιήσω μέν, ὡς ὅταν περὶ τοῦ οὐκ ἤδη μέλλοντος χρόνου ἐρωτηθεὶς, τί ποιήσω, εἴπω, ὅτι πορεύσομαι· πείσομαι δὲ, ὅταν περὶ τοῦ αὐτοῦ χρόνου ἐρωτηθεὶς, τί πείσομαι, εἴπω, ὅτι γεγράψομαι.* Leguntur et haec et quae supra attulimus verba in Phavorini etiam lexico p. 1232. (Basil. 1538.) ubi tamen *ἢ τί ποίησω ἢ τί πείσομαι* necessario videtur mutandum in *ἤτοι ποιήσω ἢ πείσομαι*, ut recte est scriptum apud Planudem. Videtur autem utrique praeterea insidere aliquod vitium. Quum enim post tertii, quod vocant futuri definitionem huius ipsius futuri afferri deberent exempla, miraberis primum allatum tamen esse *πορεύσομαι* et tum demum *γεγράψομαι*. Quare pro *πορεύσομαι* scribendum videtur *πεπορεύσομαι*. Caeterum quam parum Planudes utriusque huius futuri discrimen habuerit cognitum, videre iam licet inde, quod p. 4, 18. *πλήρης ἔσται* dicitur idem esse quod *πληρωθήσεται*, *πλήρης γενήσεται* autem idem quod *πεπληρώσεται*, quod contra dicendum fuisse quis non videat?

**) Cf. Etym. M. p. 548, 35. *ἐπειδὴ ὁ παρῳχημένος χρόνος εἰς πολλὰ εὑρίσκεται καταμερισθεὶς, τούτου χάριν καὶ ὁ μέλλων πρῶτος ὤν, εἰ ἄρα μετ' οὐ πολὺ μέλλει· εἰ ἄρα μετ' ὀλίγον, ἐπενοήθη ὁ μετ' ὀλίγον μέλλων*, quibus ex verbis ita demum probabilis mihi videtur sententia elici posse, ut verba *μετ' οὐ πολὺ* mutentur in *μετὰ πολύ*.

***) Non igitur recte videtur autumatum fuisse a Buttmanno (Gr. gr. §. 138.), magistros veteres in tribuendo huic formae nomine paullo post futuri spectasse eam loquendi consuetudinem, qua saepe celeritas quaedam ea soleat exprimi.

men Romani considerata futuri ratione, quae omnino incerta est, simplici in eo voce utuntur nec finiunt spatium futuri," et Macrobius p. 721. et 722. „Illa vero species propria Graecorum est, quod habet in genere passivo futurum, quod rem significat non multo post, sed mox futuram, ut *πεποιήσομαι*, *γεγράψομαι*." *)

Itaque haud leviter videmus Stoicorum et Varronis divisionem temporum ab insequentium seculorum grammaticis immutatam fuisse. Illi enim eandem in omnibus temporibus sequentes partiendi rationem, eorum singulis assignaverant et infectam actionem et perfectam, hi in praeterito tantum rationem illam tenentes binas huic assignabant actiones perfectas, unam infectam, ex reliquis duobus praesens omnino non dividebant, futurum in paullo post futurum et simplex vel in finitum et infinitum. Inventa autem haec nova divisio, ut iam supra monuimus, ab Alexandrinis hereditate quasi ab iis transmissa erat ad Byzantinos, hique, quum partim sponte sua partim armorum vi cedentes reliquissent patriam, integram eam atque intactam tradiderunt viris iuvenibusque, qui renatarum litterarum amore ducti ex omnibus Europae partibus confluebant in Italiam. His tamen, quorum iudicium nondum inveteratis doctrinae opinionibus erat corruptum, non diu profecto potuit eorum ratio omni vera ratione destituta satisfacere. Guilelmus Grocinus certe Britannus, qui Chalcondylae scholis interfuerat Florentiae, quum in patriam reversus publice doceret litteras Oxoniae, **) non dubitavit, spreta praeceptoris doctrina temporum, ad puriores redire fontes indeque Stoicorum et Varronis rationem, plus quam quinque per se-

---

*) Insignius etiam grammaticorum Latinorum incogitantiae specimen habes in Corpore grammat. Lat. a Lindemanno edito tom. I. p. 313., ubi haec leguntur verba in Asperi arte grammatica: „Futuri gradus sunt duo: perfectum ut legam, plusquamperfectum, ut legeram;" quibus a Lindemanno haec addita est annotatio: „Totus hic locus accessit e Cod. Go. Non memini, usquam alibi sic appellari futurum simplex et exactum." Credo; est enim illa perversa plane et a natura horum temporum prorsus aliena appellatio, quae non potuit nisi ab inepto aliquo proficisci grammatico, qui nullam nec quantitatis nec significationis in temporibus rationem habens, solam externam litterarum similitudinem spectaverit. Quare, quum reliqua huius artis praecepta sint satis prudenter ab Aspero tradita et formae praeterea futuri exacti illius aetate, ut modo ostendimus, non indicativi sed coniunctivi temporibus annumeratae sint, melius, credo, fecisset Lindemannus, si non continuo haec verba ex uno illo libro Gothano in verborum etiam ordinem recepisset, sed tamquam insulsum nescio cuius grammatici additamentum in scripturae potius varietatem amandasset.

**) Cf. quae de Grocino, ex antiquioribus scriptoribus hausta, narrantur et a Boernero in libro utilissimo de doctis hominibus Gr. litterarum Gr. in Italia restauratoribus p. 184., et ab Harrisio in Herme p. 106.

cula neglectam illam et quasi sepultam, protrahere rursus in lucem. At quum satis hic habuisse videatur, inventam eam tantum ostendere, non autem enodatam diligenter exponere, fieri non potuit, quin, quo olim iam huius artis magistri, ne amplecterentur eam, prohibebantur, id nunc quoque ei, quominus statim probaretur, esset impedimento. Duo igitur viri inprimis docti atque acuti, qui paullo post Grocinum scribebant grammaticas, Thomas Linacer et I. Caesar Scaliger, rationem illam quam ex Grocini grammatica habebant perceptam, prorsus aspernati aut non dignam certe, quam in tradenda hac doctrina sequerentur, arbitrati sunt. Linacer enim (de emend. struct. Lat. serm. lib. I. p. 32. ed. Basil. 1542.) postquam, sibimet ipsi quid de temporibus videatur, exposuit, „Grocinus, inquit, ut in omni litterarum genere, ita in hoc quoque curiosus, aliter tempora dividere solebat. Nam praesens, praeteritum et futurum, singula duplicia fecit hoc modo: Praesens imperfectum, ut scribo: praesens perfectum *παρακείμενον* graece dictum, ut scripsi: hactenus cum Stoicis sentiens, ut ex Prisciano accipimus. Deinde futurum imperfectum, ut scribam: futurum exactum sive absolutum, ut scripsero. Rursus praeteritum imperfectum, ut scribebam; perfectum, ut scripseram." *) Scaliger autem (de causis ling. Lat. lib. V. c. 113. p. 296.): „Ex his, inquit, percipimus, Grocinum acute admodum tempora divisisse, sed minus commode. Tria enim constituit ut nos, sed quae bifariam secat, perfectum et imperfectum, sic: Praeteritum imperfectum, amabam: Praeteritum perfectum, amaveram. Recte sane. Et Praesens imperfectum, amo. Recte hactenus: continuat enim amorem neque absolvit. At praesens perfectum, amavi: quis hoc dicat? Amavi ego triginta abhinc annis. Quis annum iam tricesimum praesentem dicat? De futuro autem ut non male sentit, ita controversum est: Futurum, inquit imperfectum, amabo: perfectum, amavero; non male inquam: significat enim amavero, amorem futurum et absolutum iri: amabo perfectionem nullam indicat. Controversum autem dixi, propterea quod doctiores sentiunt, non absolutionem illam sed celeritatem quandam, ut sit *ἀόριστος* Aeolensium *τίσειαν Δαναοὶ ἐμοὶ δάκρυα*. Mihi Grocini sententia plus placet." **) Quae quidem legens ne forte mireris, Linacrum et Scaligerum, quos non dubitare licet lectitasse libros de analogia, plenae tamen huius rationis laudem non ad verum eius auctorem Varronem, sed ad ipsum retulisse Grocinum, scias

---

*) Nos quidem nunc ex Stephani in Dionysium commentariis scimus, praeteriti quoque hanc divisionem a Stoicis esse profectam.

**) Quod ne Harrisio quidem et Reizio contigit, ut Grocini grammaticam potuerint oculis usurpare, eius multo minus etiam est mihi, quamquam diligenter eam circumspicienti, opportunitas facta. Loquentes igitur induxi eos viros, qui ipsi sine dubio pervolutarunt libellum.

scias oportet, a Varrone illam rationem magis significatam quam luculenter et diserte expositam esse, *) unde factum est, ut permulti etiam post illos viri doctissimi ne omnino quidem exstare eam in Varronis scriptis animadverterint. Caeterum Scaligero vides in tota Grocini ratione hil aliud fuisse offensui, quam quo offensi iam erant grammatici veteres, quod perfecto in ea tributum sit nomen praesentis; neque aliam ob causam Thomam Linacrum ei denegasse assensum suum, manifestissime potest intelligi inde, quod huius ipsius doctrina temporum, si unum exceperis perfectum, non admodum a spreta Grocini illa ratione dissentit. Horum autem virorum quum permagna esset apud homines doctos auctoritas, factum est, ut Stoico-Varroniana divisio temporum, vix revocata a Grocino in vitam, iam rursus in priorem oblivionem recideret et duo paene per integra saecula neglecta ab omnibus et oblitterata iaceret. Non defuerunt quidem, qui ad Varronis exemplum se divisuros profiterentur tempora et vere conarentur dividere, hi autem quum ea Varronis verba, in quibus solis, etsi obscurius paullo, Stoicorum illa ratio significata est: „Nam ex eodem genere et divisione idem verbum, quod sumptum est, per tempora traduci potest, ut discebam, disco, discam, et eadem perfecti, sic didiceram, didici, didicero“ (cf. supra p. 15.) haec igitur verba quum non ad terna primaria in utroque actionis genere tempora viderent referenda esse, facile profecto intelligi potest, cur, quod praesens nominandum fuisset perfectum, ne tum quidem dubitarint nominare praeteritum perfectum, id quod prae caeteris accidit Ioanni Gerardo Vossio de anal. libr. III. c. 13.

Verumenimvero grammatici huius aetatis etsi monstratam a Grocino Stoicorum Varronisque viam reliquerant, de duabus tamen rebus, in quibus ad unum omnes pertinaciter erraverant magistri antiqui, iam aliter veriusque coeperunt statuere. Primum enim, quam illi futuri formam nominarant futurum subiunctivi, eam hi censebant in indicativo reponendam et appellandam esse futurum exactum. Ita enim maluerunt dicere quam futurum perfectum, non quo diversum aliquod nomine illo significaretur atque hoc, sed quia perfecti appellatio tam propria iis videbatur esse *τῷ παρακειμένῳ* et universo praeterito tempori, ut id in futurum quoque transferre sint veriti. Usus autem hoc nomine est primus Pomponius, **) post eum Thomas Linacer, qui tamen,

*) Cf. Fr. Aug. Wolfius in praelect. de studiis antiquit. ed. a Guertlero I. p. 94. Die Stoiker haben diese Vorstellung gehabt; sie steckt auch im Varro de lingua Lat. im zweiten und dritten Buche, aber nur in Winken.

**) Ab hoc enim hanc denominationem profectam esse testatur Linacer p. 31. Est autem is sine dubio Varronis ille editor princeps Iulius Pomponius Laetus, quem constat Romae obiisse anno 1497.

etsi non male hoc futurum ex praeterito et futuro observat esse mixtum, nondum plane id distinxit a coniunctivo perfecti, id quod fecit paullo post Emmanuelis Alvarus, qui libro I. de institut. gr. p. 32. (ed. Colon. Agripp. 1596.) commemorata Varronis divisione temporum in infecta et perfecta quosdam, ait, eius sententiae accedentes futurum hoc appellasse exactum et sex tempora adscripsisse indicativo, tumque hanc appellationem idoneis nonnullis ex Cicerone petitis exemplis confirmat. *) Neque ita multo post in clariore etiam luce huius temporis natura posita est a Thoma Bangio, **) qui „Futurum perfectum, inquit, vocatur alias exactum et habet significationem quidem futuri, sed ita, ut praeteriti significationem simul inferat. Dicit enim, futurum quidem esse, sed tamen in collatione cum alio praeteritum consignificat. E. g. Cicero ad Att. lib. 9.: „Cum tu haec leges, ego fortasse illum convenero." Confert Attici lectionem cum sua conventione. Utrumque est futurum. Sed cum conventio Ciceronis confertur cum lectione Attici, dicit, se quidem conventurum esse, at vero tum id ipsum perfecisse, cum Atticus leget. Sic Act. 4. in Verrem: „Da mihi hoc, iam tibi maximam defensionis partem praecideris." Praecideris enim non idem est quod praecides, nec idem quod praecidisti. Mixtura ergo hic fit futuri et praeteriti. Nec referri ad coniunctivum potest, nec ad potentialem vel permissivum. Habet ergo hoc tempus aliquid peculiaris significationis et elegantiae." Eodemque fere tempore Gerardus Vossius nisus Varronis auctoritate de futuri huius notione facit haec verba: „Quum dico, interim fecero, rem significo, quae nondum est, et eandem significo, quasi fuerit, eoque in hoc tempore et futuri et praeteriti significatio concurrit, unde futurum exactum appellatur: quod qui a futuro simplici non distinxerunt, haut satis cogitarunt, aliud esse, cum coenabo, aliud cum coenavero: illud valere inter coenandum, hoc coena peracta; parque in similibus ratio est." Henricus Ursinus denique in institutt. ling. Lat. Vol. I. p. 546 — 550. (Ratisp. 1701.) accurata et docta disputatione de huius futuri vi omnes de indicativa eius significatione dubitantibus exemit scrupulos. ***)

---

*) Minus accurate in eiusdem Alvari grammatica, scholarum in usum conscripta et addito non anno impressa Patavii, ab ipso Varrone futuri exacti nomen repetitur.

**) Thomae Bangii observationes philologicae Havniae 1640. lib. I. p. 476., ubi simul nemo planius dicitur de hac re egisse, quam D. Iersinus in Paralipp. p. 27, 28.

***) Frustra ei obloquutus est Iac. Perizonius ad Sanctii Minervam p. 100. sqq. neque dignus est, qui audiatur Aug. Goerenzius (de vi futuri exacti optativa, Zwickaviae), bene ille refutatus nec levium errorum convictus ab Aug. Matthiaeo in dissertatione edita Altenburgi de usu futuri exacti Latinorum (Verm. Schriften p. 71. sqq.).

Ut autem viri, quos modo commemoravimus, restituerunt Latinae grammaticae quasi ereptam ei futuri perfecti sive exacti formam, ita ab iisdem his ne Graecum quidem sermonem carere hoc tempore demonstratum est. Et in activo quidem Graecos ad huius futuri vim exprimendam futurum ἔσομαι cum participio perfecti alius, quodcunque sit, verbi coniungere (τετυφὼς ἔσομαι), id primus docuit et exemplis nonnullis ex Aristotele et Demosthene sumptis confirmavit Th. Linacer et post eum Gerardus Vossius; in passivo autem ab illis hunc in finem usurpari futurum vere perfectum τετύψομαι, nemo prius videtur perspexisse Henrico Ursino, quamquam hic perverso illo, quod grammatici huic formae imposuerant, inductus nomine, impetrare a se non potuit, quin cum perfectae rei notione futuri temporis simul tamen paullo post perfectae notionem in eo coniunctam esse existimaverit. Verba enim eius de illa re haec sunt: „Graeci hoc futurum in verbis in ω vel μι circumscribunt per participium praeteritum cum futuro verbi sum, ut τετυφὼς ἔσομαι verberavero. Contra in indicativo passivae formae verborum habent iidem suum paullo post futurum, Latinorum futuro exacto vocis activae fere respondens: nam et ipsum significationem praeteritam simul ac futuram suo modo involvit: ut τετύψομαι paullo post verberatus ero, quod et in his et in deponentibus ac communibus versa vice circumscribere rursum solent Latini.“ Institt. ling. Lat. sect. V. c. VI. not. 4., eademque repetuntur in eius Graeca grammatica, ed. Norimb. 1714. p. 164.

Alterum autem, in quo grammatici post Grocinum ab antecedentibus ei coeperunt discedere, ad discrimen, quod inter perfectum et plusquamperfectum intercederet, pertinet. Hoc enim quum veteres magistri, ut vidimus supra, posuissent in eo, ut perfecto significaretur res modo, plusquamperfecto res pridem perfecta Iul. Caes. Scaliger contra (de causs. ling. Lat. lib. V. c. 113.) non, inquit, ut aiunt, Perfectum et Transperfectum distant inter se temporis longinquitate,*) sed perfecto, paullo ante ait, simpliciter rem indi-

4 *

*) Adduntur a Scaligero haec: „Dicam enim, Risi iam quinquaginta tribus annis, et dicam, Legeram versum heri, antequam biberem.“ At haec quidem exempla non sunt ita comparata, ut magistrorum illorum praeceptum iis convelli possit. Qui enim quinquaginta per annos se iam risisse fatetur, is ridendi, si non finem, at terminum tamen quendam statuit praesens momentum; qui autem heri, inquit, legeram versum, is legendi terminum ponit in praeterito tempore. Atqui cuius rei perfectio incidit in praesens momentum, eam magistri illi dicebant modo, cuius in praeteritum tempus, eam iam pridem perfectam. Erat igitur potius ita dicendum: Risi iam quinquaginta tribus abhinc annis. Tum enim perfectio utroque tempore expressa in praeteritum cadit, et perfecti quidem in longinquius etiam praeteritum quam plusquamperfecti. Cautius igitur in hac re duobus saeculis post versatus est Reizius, qui in dissertatione de tempp. et modis p. 8. eodem nomine reprehendens grammaticos „Falso, inquit, tribuit et Priscianus et

cari absolutam, plusquamperfecto absolutam ante aliam rem" eodemque modo utrumque tempus definitum est post eum ab Emmanuele Alvaro, Thoma Bangio, Gerardo Vossio, aliis. Et id quidem optime perspexerat Scaliger, perfectioni, quae perfecto tempore exprimitur, nullum certum neque in ipso praesenti momento neque in eius propinquitate, constitui oportere terminum, sed libere eam per totum temporis praeteriti spatium vagari posse. Neque satis profecto mirari possis, grammaticos tam diu tamque contumaciter quasi adversus Latinorum non minus quam Graecorum loquendi usum praeceptum suum de actione modo perfecta potuisse statuere. Etenim ut Homerus iam facit Argivos perfecto tempore laudantes pristina facta Ulyssis (Il. β. 272.) *ὢ πόποι· ἦ δὴ μυρί' Ὀδυσσεὺς ἐσθλὰ ἔοργεν* hisque id, quod modo ab eo perfectum erat, opponit alio tempore *νῦν δὲ τόδε μέγ' ἄριστον ἐν Ἀργείοισιν ἔρεξεν*, utque Herodotus (I. 8.) *πάλαι*, inquit, *τὰ καλὰ ἀνθρώποισι ἐξηύρηται* et saepissime *πρότερον δεδήλωται* et similia, ita nullus ex iis, qui post illos scripserunt Graeco sermone, dubitavit aut omnino perfectum tempus de rebus usurpare iam pridem confectis, aut adverbium quoque ei apponere *πάλαι* seu *πρότερον* seu simile aliquod. Idemque fecerunt Latini, ut Cic. ad Att. XII. 23. „Occidimus, occidimus iam pridem, Attice, nos quidem." Neque ulla profecto idonea poterit causa afferri, quae commovere potuerit Graecos, ut,

---

maxima pars Grammaticorum etiam Graecorum, ut Michael Syncellus Hierosolymitanus (*περὶ συντάξεως γραμματικῆς* Venet. 1745. p. 170.) falso, inquam, tribuunt, parakimeno significationem tantum rei modo perfectae, hypersyntelico rei dudum perfectae. Nam parakimenus potest etiam rem dudum perfectam significare, hypersyntelicus etiam rem modo perfectam. Nam et instante tempore potest, et praeterito tempore poterat aliquid et modo et pridem factum esse. Itaque Demosthenes Orat. IV. in Philippum (p. 126. ed. Bas. per Ioh. Hervag. 1547.) *Οὐ μόνον ἤδη πάρεστιν, ἀλλὰ καὶ πάλαι παρελήλυθε.* Lucianus autem initio Somnii, "*Ἄρτι μὲν ἐπεπαύμην εἰς τὰ διδασκαλεῖα φοιτῶν*, etc." Quamquam in hac quoque reprehensione aliquid tamen inest, quod non tangit reprehendendos. Etenim hi quidem, quum perfecto dicunt actionem indicari, quae sit modo (*ἄρτι*) completa, necessario simul ei adiici posse adverbium *πάλαι* negare debent. Hoc enim adverbium quum solum praeteritum spectet, nullo modo cadere potest in rem peractam praesenti momento. Iidem autem, quum plusquamperfecto contendunt rem pridem seu *πάλαι* completam indicari, non item continuo sequitur, ut negare etiam debeant, huic tempori adiici posse *ἄρτι* adverbium. Hoc enim quum proprie quidem spectet praesens tempus, sed transferri etiam possit ad praeteritum, grammatici illi negantes, rem plusquamperfecto expressam dici posse modo i. e. nunc modo perfectam esse, haudquaquam simul negant, eam dici posse praeterito tempore modo perfectam fuisse. Id quod luculentissime videre licet ex Maximo Planude, qui *ὑπερσυντελικός*, inquit, *ἐστιν, ὅταν περὶ χρόνου παρεληλυθότος τί ἄρτι κατ' ἐκεῖνον ποιῶν ἐπεπαύμην, λέγω*, neque tamen paullo ante dubitavit usitato more definire perfectum ita: *παρακείμενός ἐστιν, ὅταν περὶ τοῦ ἄρτι παρεληλυθότος χρόνου λέγω, τί πεποίηκα κατ' αὐτόν.* Igitur alterum exemplum a Reizio allatum *ἄρτι μὲν ἐπεπαύμην* nihil habet, quocum illud grammaticorum praeceptum non constare possit.

ad rem modo perfectam indicandam, singulari aliqua temporis forma locupletaverint verbum suum.

Ut autem Scaliger totum praeteritum tempus aperuerat rursus perfecto, ita praesens simul omnino ei putabat occludendum esse. Reprehendens enim ille grammaticos Graecos, qui παρακείμενον vocitarint perfectum „quod abiit, inquit, non est: at παρακείμενος species est τοῦ παρῳχηκότος: quonam igitur modo, si non est, potest παρακεῖσθαι?" et paullo post, actionis, ait, absolutae, quae perfecto indicetur, partem superesse nullam. Igitur, quod tempus Stoici nominandum censuerant praesens, quod posterioris aetatis grammatici proxime certe volebant ad praesens accedere, id a Scaligero videmus prorsus seiunctum atque abscissum ab eo neque in alio loco, atque reliqua tempora praeterita, habitum esse. Atenim hoc ipsum idcirco, ut in vera sua luce perfecti natura collocaretur aliquando, necessarium erat. Priorum enim grammaticorum definitiones παρακεῖσθαι, ἄρτι et quae eiusmodi inveniuntur praeterea, tam incertae tamque omnis verae rationis expertes sunt, ut ex iis quidem huius temporis vis nullo modo potuerit a quoquam intelligi. Iam vero semotis Scaligeri sagacitate his vagis eorum inutilibusque definitionibus **perfectum** docebatur ad nullum aliud pertinere quam ad praeteritum tempus. Atqui quum in Latina et multo magis etiam in Graeca lingua et forma perfecti et usus manifestissime eius cum praesenti tempore testarentur necessitudinem, fieri non potuit, quin post Scaligerum exsisterent alii, qui et repeterent perfectum praesenti et repetitum simul studerent aliter, atque adhuc erat factum, tribuere illi. Exstitit autem primus eorum ex eadem gente, ex qua iam semel prodierat vir, qui exstinctam verioris doctrinae temporum lucem excitaverat. Etenim **Samuel Clarkins Britannus** initio saeculi octavi non veritus est, ad bis iam spretam Stoico-Varronianam rationem reverti, ita tamen, ut non, Grocini instar, habuerit satis, memoriam tantum renovare eorum, quae a Stoicis et Varrone excogitata fuerant, nominum, sed ut vim quoque et potestatem eorum tum comparatione instituta cum recentioribus linguis tum, quocunque potuit alio modo, illustrare conatus sit. Fecit id in hac ad Il. α. 37. annotatione, quam Fr. Aug. Wolfius (praelectt. de stud. antiquit. ed. Guertl. I. p. 97.) non dubitavit appellare omnium, quae in Homerum ab eo conscriptae sint, optimam: „ἀμφιβέβηκας. Tempus hoc non est, ut vulgo vocant grammatici, **praeteritum** perfectum, sed **praesens** perfectum: qui tueris, qui circumstas, qui circumdatus es. Quod ut clarius et distinctius intelligatur, notandum est, Tempus esse omne divisum in partes tres, praeteritum, praesens et futurum. Quorum unumquodque porro dupliciter intelligi potest pro eo, ut de re perfecta sermo sit, aut de imperfecta. Itaque Tempora in omni verbo primaria et διωρισμένα sunt sex. Exempli causa

Temp. praet.	*rei imperf.*	abibat.	He was going.	Il s'en alloit.
		coenabat.	He was at supper.	Il étoit à souper.
		aedificabatur.	It was in building.	On bâtissoit.
	rei perf.	abierat.	He was gone.	Il s'en étoit allé.
		coenaverat.	He had supped.	Il avoit soupé.
		aedificatum erat.	It was built.	On avoit bâti.
Temp. praes.	*rei imperf.*	abit.	He is going.	Il s'en va.
		coenat.	He is at supper.	Il est à souper.
		aedificatur.	It is building.	On bâtit.
	rei perf.	abiit.	He is gone.	Il s'en est allé.
		coenavit.	He has supt.	Il a soupé.
		aedificatum est.	It is built.	On a bâti.
Temp. fut.	*rei imperf.*	abibit.	He will be going.	Il s'en ira.
		coenabit.	He will be at supper.	Il sera à souper.
		aedificabitur.	It will be in building.	On bâtira.
	rei perf.	abierit.	He will be gone.	Il s'en sera allé.
		coenaverit.	He will have supt.	Il aura soupé.
		aedificatum erit.	It will be built.	On aura bâti.

Sequuntur deinde complures annotationes, quibus, quod tabella hac significatum est, exponitur copiosius. Earum prima haec est: „Vocabula ista: aedificatum est, coenavit, abiit, periit, ἀμφιβέβηκε et similia tam Praesens exhibere tempus rei perfectae, quam illa: aedificatur, coenat, perit, abit, ἀμφιβαίνει et similia Praesens exhibent tempus rei imperfectae.“ Ne tamen Clarkium credas in contrariam atque Scaligerum partem peccando perfectum tempus, quod hic ab omni praesentis societate disiunxerat, radicitus contra e praeterito tempore voluisse evellere, audi eum paullo postea loquentem hoc modo: „Quoniam tempus illud praesens perfectum (occisus est, constitutum est, et similia) semper vim aliquam necessario habet mutuam ex praeterito, ut adeo quid iam factum sit, necessario indicet id, quod fiebat, utique iam esse praeteritum; et quicquid unquam factum fuerit, exinde necessario efficiatur, ut illud iam sit utique factum: Ideo perinde est, sive de eo, qui hoc ipso temporis momento interierit, sive de eo, qui ante mille annos perierit „interfectus est“ dicas.“ Quorum verborum sententiam, etsi dissoluto quodam orationis genere impeditam, non difficile tamen intelligitur hanc esse: „perfecto tempore indicari rem, quae, quum praeterito iam tempore sit perfecta, praesenti tamen momento cogitetur etiam exstans. Et haec qui-

quidem unice vera est perfecti temporis notio. Qui enim, ut Herodotus, *πάλαι τι ἐξηύρηται* dicit, is actionem quidem inveniendi iam dudum esse perfectam, ipsum autem inventum etiamnunc exstare significat. *)

---

*) Causa autem, cur res, etsi iam pridem peracta, referri tamen possit ad praesens momentum, haudquaquam, ut nuper Ramshornio est visum (Gr. Lat. ed. II. p. 588.), quaerenda in eo est, quod praesens tempus, ut in futurum, ita in praeteritum etiam, quousque sit libitum nobis, produci possit. Qui enim, ut Hermes apud Homerum (Il. *ω*, 391.), dicit: *τὸν μὲν ἐγὼ μάλα πολλὰ μάχῃ ἐνὶ κυδιανείρῃ Ὀφθαλμοῖσιν ὄπωπα*, is non significat, se ab illis inde temporibus, quibus viderit Hectorem, fuisse videntem eum, sed omnino se esse aliquem, qui saepissime eum in proeliis olim conspexerit. Nimirum causa, cur ita dici possit, in sola ea cogitandi libertate videtur posita esse, qua homo et futuram et praeteritam rem, quamvis longissime a sese remotam, ad id tamen, quo vivit momentum, referre potest.